

ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

นครศรีธรรมราช

เรื่อง

เครื่องถม

นายไสว สุทธิพิทักษ์

อธิการบดี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

อรรถกถา

ในฐานะเป็นชาวนครศรีธรรมราชผู้หนึ่ง ข้าพเจ้ามีความปิติยินดีอย่างยิ่ง ที่วิทยาลัยครุศึกษานครศรีธรรมราช จัดให้มีการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชในครั้งนี้ ข้าพเจ้าหวังและเชื่อว่าผลของการสัมมนาจะเป็นประโยชน์แก่ชาวนครศรีธรรมราช และประชาชนชาวไทยทั่วไปโดยแน่นอน

อันว่าเมืองนครศรีธรรมราชนี้ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยอย่างยิ่งใหญ่ เมื่อยังไม่มีอาณาจักรทวารวดียังมีกรุงสุโขทัย ในราวพุทธกาลล่วงแล้วประมาณ ๒๐๐ ปีเศษ และเมื่อพระพุทธศาสนาแผ่มาทางตะวันตกออกราว พ.ศ. ๓๐๐ เศษนั้น^๑ นครศรี-

ธรรมราชโบราณคืออาณาจักรตามพรลิงก์ ก็ได้เกิดขึ้นแล้วและเจริญรุ่งเรืองแล้ว ตามพรลิงก์นี้มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียฝ่ายใต้ ศาสตราจารย์ ยอร์ชเซเดส์ กล่าวไว้ว่า อาณาจักรนี้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของอินเดีย (Indianized State)^๒ จากนั้นเดิม ตามพรลิงก์เปลี่ยนมาเป็นสิริธรรมนคร และในที่สุด คือ นครศรีธรรมราชมีนามเป็นมงคลนาม คือเป็นนครแห่งธรรม เป็นดินแดนแห่งธรรม ใช้ภาษาพื้นบ้าน ทั่วว่า เมืองนครเป็นเมืองพระเจ้าบ้านเจ้าเมืองชาวบ้านทั้งปวงตั้งอยู่ในธรรม

ในสมัยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ นักเดินเรือชาวอาหรับเรียกชื่อเมืองนครศรีธรรมราชนี้ว่า ลูกอร์ (Lugor)^๓ พวกมลายูสมัยต่อมาเรียกว่า ลิกอร์ (Ligor)

^๑ นายมงคล รัตนวิจิตร ในเรื่องนครศรีธรรมราชเมืองโบราณดึกดำบรรพ์ บรรยายทางวิทยุกระจายเสียง ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๗

^๒ G. Coedes : Indianized States of Southeast Asia

^๓ Paul Wheatley : The Golden Khersonese

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดงาน
แสดงสินค้าไทยครั้งที่ ๔ ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์
๒๕๑๑

คือ ละคร หรือนคร ในสมัยที่เป็นอาณาจักรตามพรลิงก์
เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นใคร นักประวัติศาสตร์คงจะ
กล่าวถึงกันบ้าง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองนี้เคยมี
เจ้าเมืองเป็นคนที่ป็น คือ ท่านยามาดา นางามาซา ซึ่ง
ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น ออกญาเสนาภิมุข เคยมีเจ้าเมือง
เป็นแขกอาหรับ คือ พญาราชวงศ์สัน ก็มี เป็นเมืองที่
ยอดกวี ศรีปราชญ์ แห่งราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์-
มหาราช มาทักชีวิตไว้ด้วยโคลงกรรมสนองกรรม เป็น
เมืองที่เป็นประเทศราช มีเจ้านครปกครอง ต่อมาก็มี
อุปราชปกครองต่างพระเนตรพระกรรณ ในยุคนี้ผู้เฒ่า
ผู้แก่ของเมืองนครศรีธรรมราชเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า
บรรดาสมุคย่อยอันเป็นบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ของนคร-
ศรีธรรมราชถูกขนไปเผาที่หน้าพระวิหารหลวง วัด
พระบรมธาตุจนเกลี้ยง อยู่ต่อมาไม่นาน ชื่อวัดอันเป็น

เครื่องถมไทยอันนับเป็นวัฒน-
ธรรมประจำชาติไทย เป็นงานชิ้น
ประณีตศิลป์อันทรงคุณค่าและเป็น
สัญลักษณ์ของชาติไทยที่แพร่หลาย
ไปทั่วโลกในปัจจุบันนี้ ชาวนครถือ
ว่า เครื่องถมมีโคตรหรือกำเนิดที่
นครศรีธรรมราชนี้เอง และถมนคร
เป็นโคตรของเครื่องถมทั้งหลายใน
ประเทศไทย

หลักชัยแห่งธรรมของชาวนครศรีธรรมราชและชาวปักษ์
ใต้ทั้งมวลคือ วัดพระบรมธาตุก็เปลี่ยนเป็นวัดพระมหา-
ธาตุ^๑ โดยที่พระสงฆ์องค์เจ้าและชาวนครศรีธรรมราช
ไม่ทราบเรื่องศาลาโดหก หรือศาลามีประตู ๖ ด้านล้อม
รอบอยู่ ชาวบ้านนครศรีธรรมราช เรียก ประตูว่า โด
ประตู ๖ ด้าน ว่า โดหกต้น เขียน “ด” ไม่ขีด หักหายไป
กลายเป็น “ก” โดหก เป็น โกหก ศาลาโดหก เป็นศาลา
โกหก สมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงพระนามภาพ ท่านเปลี่ยน
เสียให้งาม เรียกใหม่ว่า สัจจาศาลา ท่านเจ้าคุณรัตน-
ธัมมณี (ม่วง เปรียญ) ชาวนครศรีธรรมราชแท้ ๆ ผู้หนึ่ง
ทนไม่ได้ แต่งกลอนเพลงบอกให้พวกร้องประท้วงการ
เปลี่ยนแปลงนี้^๒

ข้อกล่าวหาจากรัฐที่ให้แกชาวนครศรีธรรมราช

^๑ ประกาศกระทรวงธรรมการ แผนกสังฆการี เรื่อง จัด
ระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๔

^๒ “สุทธิ” ชาวปากพนังประท้วงสมเด็จพระมหาธรรมราชา-
นภาพ ในหนังสือปากพนังอนุสรณ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

อีกข้อหนึ่งก็คือ การยกเอาคาถาชั่ว โท ชะ ละ สุ โท ก็คือโคราช ชะคือเขมร ละคือละครหรือนคร สุ คือ สุพรรณ ท่านว่าคนทั้ง ๔ เมืองนี้อย่าคบหาสมาคมเลย บางครั้งคนปักษ์ใต้ถูกเรียกว่า พวกล้ำสาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนเมืองนครศรีธรรมราชก็มี เรียกพวกทำปรีอ ก็มี ล้วนแล้วแต่เป็นคำเรียกเหยียดหยามกันพอสมควรทีเดียว ชาวเมืองตรัง เมืองที่เมืองน้องของเมืองนครศรีธรรมราชก็โดนข้อหาที่ไม่เบาอย่างที่ท่านเจ้าคุณรัชฎาเล่าว่า เมื่อแรก ๆ ท่านมาเป็นเจ้าเมืองตรังนั้น เป็นธรรมเนียมผู้ชายไปขอลูกสาวฝ่ายบิดามารดาถามก่อน ๒ ข้อ คือ รำโนราเป็นหรือไม่ กับขโมยควายเป็นหรือไม่ ถ้าไม่เป็นทั้ง ๒ อย่างไม่ยอมยกลูกสาวให้ เพราะบิดามารดาของผู้หญิงแลไม่เห็นว่าจะเลี้ยงเมียได้อย่างไร ๑ ที่กล่าวมานี้เป็นการเล่าเรื่องในอดีตเพื่อทบทวน และขอเล่าทบทวนเรื่องในอดีตที่สำคัญที่มีความสำคัญศรีมีความยิ่งใหญ่ของนครศรีธรรมราชไว้บ้าง ชาวนครศรีธรรมราชภูมิใจในเกียรติประวัติของตน เกียรติประวัติที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย อย่างน้อยก็ขอเริ่มแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกกรุงสุโขทัย “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชเรียนจนปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่ศรีธรรมราชมา ๒ เมื่อไทยเราเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้าย อันนับเป็นการสูญเสียอย่างพินาศย่อยยับนั้น นครศรีธรรมราชก็ได้เป็นหลักสำคัญยิ่งในการสืบพระพุทธศาสนา กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระไตรปิฎกฉบับเมืองนครศรีธรรมราชไปจำลองไว้ ณ กรุงธนบุรี ท่านองสวดยกย่องที่พระสงฆ์ใช้สวดกันอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ได้ไปจากนครศรีธรรมราช ๓ อันความสำคัญของนครศรีธรรมราชนั้น สรุปได้ด้วยการอัญเชิญพระราชดำรัสแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จเลียบมณฑลปักษ์ใต้ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่ว่า “เมืองนคร-

ศรีธรรมราชนั้น ฉันทรักและถนอมดังรัตนดวงหนึ่งในพระมหาพิชัยมงกุฎของฉันท” ๔

เมื่อมาถึงกำหนดรายการของข้าพเจ้าที่ชื่อว่า ศิลป-หัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช ก็คงจะรู้สึกกังวลหน้าว่า เป็นรายการไม่น่าอภิรมย์อะไรมากนัก เพราะพูดถึงศิลปะ พูดถึงหัตถกรรม การทำด้วยมือให้เกิดศิลปะ เว้นแต่ผู้มีอารมณ์จะพึงอภิรมย์ในสิ่งที่ควรอภิรมย์เท่านั้น ศิลปะเป็นสิ่งเพื่อคนทุกคน แต่ไม่ใช่ทุกคนอภิรมย์ในศิลปะ ศิลปะเป็นอาหารทางใจที่ไม่จำกัดของผู้มีจิตใจสำนึกได้เท่านั้น ชาติใดไร้ศิลปะเปรียบอย่างพื้น ๆ ก็เหมือนสตรีผู้ปราศจากความสวยงาม ดังบทพระราชนิพนธ์แห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งขออัญเชิญมาดังต่อไปนี้

อันชาติใดไร้ช่างชำนาญศิลป์
เหมือนนารินไร้โฉมประโลมสง่า
ใครใครเห็นไม่เป็นที่จำเริญตา
เขาจะพากันเหย้าให้อับอาย
ศิลปกรรมนำใจให้สร้างศอก
ช่วยบรรเทาทุกข์ในโลกให้เหือดหาย
จำเริญตาพาใจให้สบาย
อีกร่างกายก็พลอยสุขสราญ
แม้ผู้ใดไม่นิยมชมสิ่งงาม
เมื่อถึงยามเศร้าอรุณาสงสาร
เพราะขาดเครื่องระยับดับรำคาญ
โอสถใดจะสมานซึ่งดวงใจ ๕

อันที่จริงแล้วว่านครศรีธรรมราชจะไร้ซึ่งศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านหลาย ๆ อย่างก็หาไม่ แต่กาลเวลาเป็นเครื่องคัดลินอนาคต ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ตลอดเวลาทำให้ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นสูญหายไปเลยหรือไปกำเนิดขึ้นใหม่ที่ถิ่นอื่น ยกตัวอย่างเช่น การหล่อพระพุทธรูป การทอผ้ายกทอง ซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของนครศรีธรรมราช

๑ จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘ ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

๒ ศิลปจารึกกรุงสุโขทัย หลักที่ ๑

๓ จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘ ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

๔ นายมงคล รัตนวิจิตร ในเรื่อง นครศรีธรรมราชเมืองโบราณดึกดำบรรพ์ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๓

๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน สามก๊กเสวก-วิศวกรรม หน้า ๕๖ - ๕๗

เครื่องถมคืออะไร

ถ้า “เครื่องถม” นี้ ราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามโดยเริ่มที่คำ “ถม” เป็นเบื้องต้นและจบลงด้วยคำ “เครื่องถม” ท่านว่าดังนี้ “ถม” คือ วิธีทำภาชนะโดยลงยาตะกั่วทับ หรือถมรอยเป็นลวดลายต่าง ๆ เรียกภาชนะชนิดนั้นว่า “เครื่องถม”^๑ คำนิยามนี้ยังทำให้เราไม่ทราบชัดเจนว่า เครื่องถมคืออะไรแน่

เพื่อให้รู้จักและเข้าใจเรื่องเครื่องถมดีขึ้น และรู้จักว่าเครื่องถมคืออะไร ข้าพเจ้าขอยกและยืมมาตรฐานเครื่องเงินไทย^๒ ตามประกาศของกระทรวงพาณิชย์ อันเกิดขึ้นเพราะการเร่งรัดและร่วมมือของสมาคมเครื่องถมและเครื่องเงินไทย หลังจากคุณภาพของเครื่องถมได้ตกต่ำอย่างน่าใจหายมาแล้ว

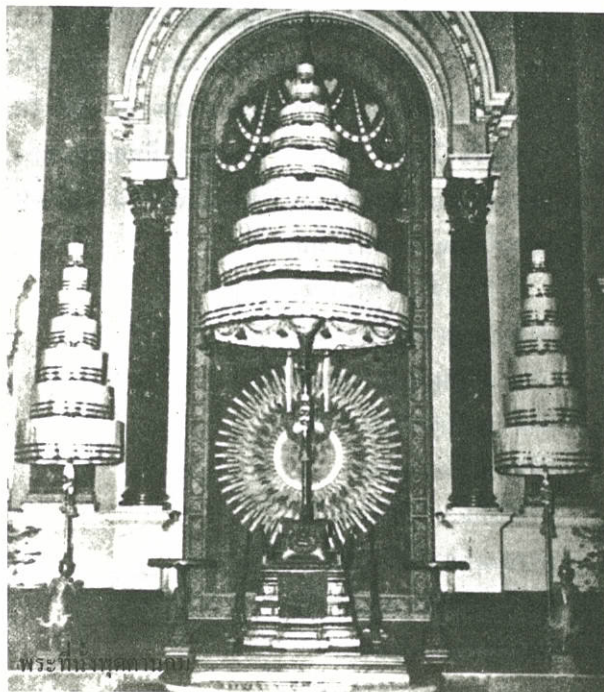
ตามประกาศดังกล่าว ท่านให้คำนิยามไว้ดังต่อไปนี้.-

- (๑) เครื่องเงินไทย หมายความว่า เครื่องเงินที่เป็นเครื่องรูปพรรณ เครื่องถมและเครื่องลงยาสี ที่ทำในประเทศไทย
- (๒) เครื่องรูปพรรณ หมายความว่า วัตถุที่ทำหรือประกอบขึ้นด้วยโลหะเงินที่ไม่ใช่เครื่องถม หรือเครื่องลงยาสี
- (๓) เครื่องถม หมายความว่า วัตถุที่ทำหรือประกอบขึ้นด้วยโลหะเงิน และลงยาลม
- (๔) เครื่องลงยาสี หมายความว่า วัตถุที่ทำหรือประกอบด้วยโลหะเงิน และลงยาสี
- (๕) ยาลม หมายความว่า สารเคมีที่มีโลหะเงินเป็นส่วนผสมไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘ ของน้ำหนัก

ตามที่กล่าวนี้ สรุปได้ว่า เครื่องถมก็คือ เครื่องเงินไทยชนิดหนึ่งที่ต้องทำด้วยโลหะเงินมาตรฐานคือ มีโลหะเงินเจือปนได้ไม่เกินร้อยละ ๙.๕ ของน้ำหนัก

^๑ พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๕๓

^๒ ประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่องมาตรฐานเครื่องเงินไทย ลงวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕

มาตรฐานเครื่องถมไทย

เครื่องเงินไทยนั้น ต้องมีมาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด ดังต่อไปนี้.-

- (๑) เครื่องเงินไทยต้องทำด้วยโลหะเงินมาตรฐานคือ มีโลหะเงินเจือปนได้ไม่เกินร้อยละ ๙.๕ ของน้ำหนัก
- (๒) ส่วนประกอบของเครื่องเงินไทย ต้องแข็งแรง ทนทานและเรียบร้อย
- (๓) การลงยาลมแก่เครื่องถม และการลงยาสีแก่เครื่องลงยาสี ต้องประสานติดโลหะเงินแบบสนิทเรียบร้อยและสะอาด
- (๔) การประกอบหรือต่อ หรือติดด้วยวิธีใด ๆ ที่เครื่องเงินไทย ต้องติดแน่น ทนทาน แข็งแรงและเรียบร้อย
- (๕) ลวดลายของเครื่องเงินไทยต้องชัดเจนและเรียบร้อย และ
- (๖) เครื่องเงินไทยต้องไม่ชำรุดและอยู่ในสภาพที่เรียบร้อย

แม้ว่ามาตรฐานเครื่องเงินดังกล่าว จะใช้ประโยชน์โดยตรงในการส่งเครื่องเงินไทยไปจำหน่ายต่างประเทศ

เครื่องถม คือ วัตถุที่ทำหรือประกอบขึ้นด้วย โลหะเงิน และลงยาถม โลหะเงิน หมายความว่า โลหะเงินที่อนุญาตให้มีโลหะอื่นเจือปนได้ไม่เกินร้อยละ 7.5 ของน้ำหนัก ยถม ก็คือ สารเคมีที่มีโลหะเงินเป็นส่วนผสมไม่น้อยกว่าร้อยละ 8 ของน้ำหนัก

แต่ก็ได้ให้ประโยชน์ในทางรักษาและส่งเสริมศิลปหัตถกรรมประเภทนี้ ให้วัฒนาถาวรและยังทำให้เราได้ทราบความหมายของคำ “เครื่องเงินไทยคืออะไร” “เครื่องรูปพรรณคืออะไร” “เครื่องลงยาสีคืออะไร” และประการสุดท้าย “เครื่องถมและยถมคืออะไร” และมาตรฐานของเครื่องเงินไทยอันรวมทั้งเครื่องถมด้วยนั้นเป็นอย่างไร

ข้าพเจ้าขอขึ้นไปกล่าวถึง เครื่องถม คำว่าเครื่องถมที่ท่านราชบัณฑิตว่าเป็นภาษานั้น ภาษณะแปลว่าเครื่องใช้ ข้าพเจ้าจึงขอจำแนกเครื่องถมที่เป็นเครื่องใช้ตามประเภทของการใช้ไว้ ๓ ประเภท ดังนี้คือ

ประเภทที่ ๑ เป็นเครื่องใช้ประดับตกแต่งเป็นอภรณ์ของบุคคล ได้แก่ แหวน กำไล สร้อยคอ ต่างหู เข็มกลัด กระดุมเสื้อ ปิ่นปักผม เป็นต้น

ประเภทที่ ๒ เป็นเครื่องใช้สอยทั่วไป ได้แก่ ถาด ชันน้ำ พานรอง ชันใส่ข้าว ทัพพี กระโถน ที่เขียนหรี ถ้วยน้ำ ถ้วยน้ำชา-กาแฟ ชองบุหรี ที่จุดไฟบุหรี ค้ำมิดหัวไม้ต้อ ที่ตัดกระดาศ กรอบรูป ฯลฯ

ประเภทที่ ๓ ประเภทนี้ แม้ทั่วไปจะกล่าวได้ว่า

เป็นเครื่องใช้สอยแต่ก็ต้องแยกออกมากล่าวให้เห็นเป็นพิเศษ เพราะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวงในตัวเอง สิ่งนั้นในประเภทนี้ ได้แก่เครื่องราชูปโภค อาทิ พระที่นั่งพุดตานกาญจนาสินธุ พระราชยานทรงเครื่องนมัสการพระตะบะถม เป็นต้น

บรรดา “เครื่องราชูปโภคที่ทำด้วยเครื่องถมนี้ปรากฏว่า ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาบวร (น้อย) ทำพระแท่นที่เสด็จออกขุนนาง กับ พระเสลี่ยงถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเข้าไปกรุงเทพฯ ครั้งหลังที่สุด เมื่อเกิดแขกขบถตีเมืองสงขลา ถึงรัชกาลที่ ๔ (กลาง) ทำพระเก้าอี้ถม อนุโลมจากพระแท่นและพนักเรือพระที่นั่งกราบด้วยถม อนุโลมจากพระเสลี่ยงถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อตั้งเข้ามาเฝ้าเมืองงานเฉลิมราชมนเทียรพระอภิเนาวนิเวศน์ จึงโปรดให้ใช้พระเก้าอี้ถมนั้นเป็นพระที่นั่งภัทรบิฐในงานนั้น แล้วเลยเป็นพระที่นั่งภัทรบิฐในงานบรมราชาภิเษกต่อมา ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท โปรดให้พระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) เมื่อเป็นพระยาศรีธรรมราชเป็นนายงานให้ช่างถมที่เมืองนครทำพระที่นั่งพุดตานถม ซึ่งตั้งในท้องพระโรงกลาง ทรงอ้างว่าตามเยี่ยงอย่างบิดาและปู่ พระยาบวรจะขอทำเป็นของถวาย ดูเหมือนไม่พระราชทานอนุญาต คำว่า “เพราะได้ตรัสสั่งให้ทำจะออกเงินด้วย หากควรไม่” ๑

ปรากฏว่า เจ้าพระยาบวร (น้อย) นั้นเป็นเจ้าของเครื่องถมมากมาย อาทิเช่น พระธรรม์คณาโลหะ พระแท่นถม พระราชยานถม พระแสงง้าว พระแสงทวนถม และอื่น ๆ ๒

ข้าพเจ้านำประวัติศาสตร์ ตอนสำคัญตอนหนึ่งของนครศรีธรรมราชมาเล่าให้ท่านทราบไว้ก่อนเป็นตอนเกี่ยวพันกันถึง ๓ รัชกาล เกี่ยวกับเครื่องถมนครโดยตรง และแสดงว่าเครื่องถมนั้นสามารถทำเป็นอะไร ๆ ได้มากมายหลายอย่าง

ที่นี้ มากล่าวกันให้ละเอียดพอสมควร เพื่อประ-

๑ สารนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) เรื่องเครื่องราชูปโภคที่ทำด้วยเครื่องถม นมัสการพระตะบะถม พ.ศ. ๒๔๘๖

๒ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ

โยชนีในการศึกษาและรักษาสีลหัตถกรรมหมู่บ้าน
คูเมืองไว้สืบไปชั่วกาลนาน ขอสรุปอีกครั้งหนึ่งว่า-

เครื่องถม คือ วัตถุที่ทำหรือประกอบขึ้นด้วย
โลหะเงิน และ ลงยาถม คำว่า โลหะเงิน นั้น หมายถึง
ความว่า โลหะเงินที่อนุญาตให้มีโลหะอื่นเจือปนได้
ไม่เกินร้อยละ ๙.๕ ของน้ำหนัก โลหะที่ใช้เจือปนโลหะ
เงิน ได้แก่ทองแดง เพื่อทำให้เนื้อเงินแข็ง เหมาะสมที่
จะนำมาทำเครื่องถม ในน้ำหนัก ๑๐๐ กรัม ของเนื้อเงิน
ผสมตามมาตรฐาน จะเป็นเนื้อเงินบริสุทธิ์ ๙๒.๕ กรัม
เนื้อทองแดง ๗.๕ กรัม เป็นอย่างน้อย เนื้อเงินผสม
มาตรฐานที่เรียกว่า เงินสเตอร์ลิงกันนั้น มีเนื้อเงิน ๙๕%
และมีโลหะอื่น คือทองแดงผสมอีก ๕%

คำว่า ยาถม ก็คือ สารเคมีที่มีโลหะเงินเป็นส่วน
ผสมไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘ ของน้ำหนักคือ ต้องมีโลหะ
เงินเป็นส่วนผสมอยู่ด้วยตามอัตราที่กล่าวแล้ว

กรรมวิธีในการทำเครื่องถม

เครื่องถม นับแต่โบราณกาลมาก็ทำกันด้วยมือ
ล้วน ๆ ต่อมาในสมัยหลัง ๆ จึงได้อากรรมวิธีทางวิทยา-
ศาสตร์และเครื่องจักรทุนแรงมาใช้บ้างในบางตอน เช่น
ในการแกะสลักลายก็เกิดการใช้กรดกัด อย่างวิธีทำ
แม่พิมพ์หนังสือขึ้นแทน ดังเช่น ถมจุฬารัฐที่กล่าวมา
แล้ว การขึ้นรูปภาชนะก็ได้มีเครื่องกระแทกพิมพ์รูป
เรียกกันทั่วไปว่า เครื่องปั๊มกด (pressure pump) การ
ทำโลหะให้เป็นแผ่นก็ใช้เครื่องรีดแทนใช้พะเนินและ
ฉ้อนทุบแผ่ด้วยแรงคน การใช้วิทยาศาสตร์และเครื่อง
ทุนแรงเข้าช่วยนี้ ทำให้เครื่องถมเกือบจะเรียกได้ว่า
ไม่เป็นศิลปหัตถกรรม non-handicraft ได้ทำให้ราคา
ซื้อขายเครื่องถมต่ำลงมาก แต่โดยเฉพาะการใช้กรดกัด
โลหะแทนฝีมือสลักนั้น ผู้ชำนาญในการเล่นเครื่องถม
และชาวต่างประเทศไม่นิยม แม้ว่าจะสามารถทำลวด
ลายได้ละเอียดจนฝีมือสลักทำไม่ได้ก็ตาม

1. กระบวนการทำเครื่องถม

ในกระบวนการทำเครื่องถมนั้น อาจจะแยกออกได้
เป็นศิลปหัตถกรรม ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. การทำรูปพรรณ เรื่องนี้ก็คือ ศิลปหัตถกรรม

ช่างเงิน ช่างทองนั่นเอง ก็จะทำรูปทรงของสิ่งต่าง ๆ
ให้ได้สัดส่วนงดงามตามต้องการ

๒. การแกะสลักลวดลาย กล่าวคือ เมื่อได้รูป-
พรรณมาแล้วก็แกะสลักให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ให้อ่อน
ช้อยงามวิจิตร ตามแบบของตนเองหรือตามแบบของ
ผู้ออกแบบ

๓. การทำถม ได้แก่การลงยาถมลงไปบนพื้นที่
เป็นร่องหรือราบต่ำ สีดำมันของยาถมก็จับให้ลวดลาย
เด่นงามตระการตา

ช่างฝีมือที่จะทำเครื่องถมได้ถึงขนาดศิลปวัตถุนั้น
จึงต้องเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญอย่างดีทั้ง ๓ ประการนี้
ถ้าหย่อนอย่างหนึ่งอย่างใดเสีย สิ่งของที่ผลิตออกมาก็
หาเข้าขั้นศิลปวัตถุไม่ โดยเฉพาะช่างแกะสลักตามแบบ
ลวดลายของผู้ออกแบบให้ ผู้ออกแบบลวดลายก็จะต้อง
มีความรู้ความชำนาญอย่างดีด้วย มิฉะนั้นก็จะได้ลวด
ลายอันเป็นศิลปะงดงาม ผลงานที่ผลิตเป็นสิ่งของออกมา
ก็ไม่วิจิตรเป็นศิลปวัตถุ ส่วนการกระทำโดยวิธีใช้กรด
กัดโลหะนั้นก็จำเป็นต้องมีความรู้ความชำนาญดีในทางนี้
เช่นกัน โดยเฉพาะที่จะให้บุคคลผู้เดียวมีความรู้ความ
ชำนาญในฝีมือช่างหลาย ๆ อย่างนั้นยากที่จะทำได้
ดังนั้น ช่างฝีมือจึงมีความรู้ความชำนาญดีแต่อย่างใด
อย่างหนึ่งแต่อย่างเดียว เวลาทำเครื่องถมก็แบ่งแยก
หน้าที่กันทำในส่วนที่ตนรู้ และชำนาญเป็นเยี่ยม แต่
อย่างไรก็ดี ช่างบางคนก็อาจมีความรู้ในส่วนต่าง ๆ
ทุกอย่าง สามารถจะทำเครื่องถมสำเร็จได้โดยตนเอง
แต่ผู้เดียว ตั้งแต่ต้นจนปลาย

เครื่องถม เป็นศิลปหัตถกรรม (handicraft) มี
กระบวนการของการทำดังกล่าวแล้ว แต่เพราะเป็น
ศิลปหัตถกรรมประจำชาติไทย ของชาติไทย จึงย่อมมี
สัญลักษณ์ของชาติไทยอันจะปรากฏในรูปพรรณและ
ลวดลายที่ช่างศิลป์ไทยกำหนดขึ้นไว้ให้ปรากฏในเครื่อง
ถมนั้น ๆ

ประการแรก คือ รูปพรรณซึ่งนอกจากจะทราบ
กันอยู่ทั่ว ๆ ไปแล้วว่า รูปพรรณนี้ย่อมเปลี่ยนแปลง
ได้ตามกาลสมัย ในสมัยโบราณดังที่กล่าวมาแล้ว เครื่อง
ถมนอกจากเป็นเครื่องตกแต่งร่างกาย เป็นเครื่องใช้สอย
ยังทำเป็นพระราชอาสน์ ในสมัยปัจจุบันนี้ การดีไซน์

พระที่นั่งมณฑลของฝีมือช่างนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครศรีธรรมราชสั่งให้ช่างทำขึ้น และถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ขณะนี้เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช

หรือการออกแบบได้ก้าวหน้าไปมาก ฉะนั้น การสร้างรูปพรรณจากเนื้อเงินที่จะสลักลวดลายและลงยาถมนั้นย่อมทำได้สารพัดอย่างกว้างขวาง แต่ก็ไม่ควรทิ้งสัญลักษณ์ไทย

ประการที่สอง เรื่องลวดลาย เพื่อรักษาสัญลักษณ์ไทย ลวดลายที่จะให้ปรากฏบนเครื่องถมก็ควรเป็นลวดลายไทย แม้จะประยุกต์ลวดลายไทยให้ผิดไปจากเดิม ก็ต้องรักษาสัญลักษณ์ไทยเอาไว้ให้ได้ เพราะลายไทยเป็นศิลปะของไทยอย่างหนึ่งรวมอยู่ในจำพวกจิตรศิลป์ เป็นมรดกที่ตกทอดมาแต่โบราณ ก่อนสมัยเชียงแสนเป็นต้นมา ^๑ อย่างไรก็ตามในเรื่องลวดลายนี้ ลายไทยอาจคล้ายคลึงกับลายเทศ เช่น ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลายดาวกระจายของไทยใกล้เคียงกับลายนั้น ๆ ของอิหร่านหรือของอินเดีย ^๒ และมีลายอื่น ๆ ที่คล้ายกับ

ลายของจีนโบราณก็มี ลายนั้น ๆ มีที่มาจากธรรมชาติอย่างหนึ่งนั่นเอง และการรับเอาวัฒนธรรมของชาติอื่นมา อย่างเช่นเสาอโศก (Asoka pillar) ที่สารนาทใกล้เมืองพาราณสี เป็นสถาปัตยกรรมแบบอิหร่าน เชื่อกันว่าสลักขึ้นโดยช่างแกะสลักชาวกรีก ^๓

การทำเครื่องถมนั้น คือการที่จะลงยาถมลงไปบน “พื้น” เครื่องรูปพรรณเพื่อให้ยาอันมีสีดำมันนั้น ขบให้ลวดลายหรือภาพที่เครื่องรูปพรรณนั้นเด่นชัด เมื่อประกอบกับความงดงามในตัวของสีดำมันนั้นด้วยก็เกิดความวิจิตรตระการเป็นศิลปวัตถุ ตัวอย่างเช่น จะทำเครื่องถมเป็นรูปแผ่นสี่เหลี่ยมมีวงกลมตรงกลาง ช่างก็จะเขียนเป็นรูปวงกลมบนแผ่นเงิน แล้วก็แกะสลักเนื้อที่รอบบริเวณวงกลมนั้นทั้งหมดเอาเนื้อเงินออกให้เนื้อที่นั้นลึกลงไปซึ่งเรียกได้ว่า “พื้น” แล้วก็เอายาถมทำถมลงไปบน “พื้น” นี้ให้เต็มขึ้นมาสูงกว่าระดับวงกลมพอสมควร เมื่อทำไปจนชักเงาสสำเร็จแล้วก็จะได้เครื่องถมเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมมีวงกลมสีเงินอยู่ตรงกลาง “พื้น” สีดำมัน

^๑ พระเทวานัมมิต ในหนังสือ สมุดตำราลายไทย ของกรมศิลปากร

^๒ Ali - Sami : Porepolis (Takht-i-Jamshid), - Iran

^๓ W.L. Langers : Encyclopaedia of World History

2. ลำดับกรรมวิธีในอุตสาหกรรมเครื่องถลุง

ลำดับกรรมวิธีในอุตสาหกรรมเครื่องถลุง แบ่งได้ดังต่อไปนี้.-

๑. วิธีทำน้ำยาถลุง ขั้นแรกทีเดียวช่างถลุงจะต้องหลอม หรือเรียกตามศัพท์ช่างถลุงว่า “กวนน้ำยา” ขึ้นก่อนด้วยยาประกอบด้วยโลหะ ๓ ชนิด คือ ตะกั่ว ทองแดง และเงิน เอาโลหะทั้ง ๓ ชนิดมารวมกันใส่ในเป้าหม้อมีฝาปิด ใส่ในเตาสูบ หลอมไปจนเข้ากันดี ใช้ความร้อนประมาณ ๓๐๐° เซลเซียส เป็นเวลาประมาณ ๔ ชั่วโมง แล้วปิดฝาหม้อ ชัดด้วยน้ำกำมะถันเหลืองจนเห็นว่าน้ำยาขึ้นสีดำใสไม่มีฟองและฝ้าแล้วจึงเทลงในเบ้าจานทิ้งไว้จนแห้ง นำไปบดหรือป่นด้วยครกจนเป็นเม็ดเล็ก ๆ เท่าเมล็ดงา เรียกว่า “เนื้อถลุง” หรือ “ยาถลุง” เก็บไว้ใช้ต่อไป โลหะชนิดใดจะใช้เท่าใด และการที่สังเกตความร้อน เวลาและลักษณะอื่น ๆ นั้น ก็ต้องอาศัยการทดลองและความชำนาญ ช่างแต่ละคนต่างก็มีตำหรับของตน และมักจะปิดบังกัน ช่างฝีมือคนหนึ่งได้เปิดเผยว่า เขาใช้ส่วนผสมดังนี้ เงินบริสุทธิ์ ๑๕ ส่วน ทองแดงบริสุทธิ์ ๒๕ ส่วน และตะกั่วบริสุทธิ์ ๓๐ ส่วน คำรายงานโบราณท่านมีไว้ว่า “วั ๕ ม้า ๖ บริสุทธิ์ ๔ ผสมกันแล้วชัดด้วยกำมะถัน ได้ยาถลุงแล”

เนื้อถลุงหรือยาถลุงนี้มีลักษณะแข็งสีดำเป็นนิลขึ้นเงาเคลือบสีน้ำเงินอ่อน ๆ เนื้อคล้ายโลหะชนิดหนึ่งแต่อาจจะทุบค้อนให้ละเอียดได้ มีจุดหลอมตัวต่ำกว่าจุดหลอมตัวของเงินหรือทอง ความชำนาญเป็นสิ่งที่ต้องการมากในการทำ แม้แต่ผู้ที่ชำนาญแล้วก็อาจเกิดผิอะไรขึ้นสักอย่าง ทำให้เนื้อถลุงหรือยาถลุงไม่งามหรือเสีย ต้องเททิ้งทั้งเบ้าก็ได้

๒. การทำรูปพรรณ เครื่องถลุงขั้นต้นนั้น โลหะเงินที่จะใช้ต้องมีความบริสุทธิ์ของเนื้อเงินไม่น้อยกว่า ๙๒% มีโลหะอื่นผสมอยู่ไม่เกินกว่า ๗.๕% หรือใช้ “เงินสเตอร์ลิง” ซึ่งถือว่าเป็นมาตรฐานสากล เงินบริสุทธิ์ 100% เดิมนั้นเขาไม่ใช้กันเพราะเนื้อเงินอ่อนมาก ทรงรูปเดิมไม่ได้นานอาจบุบเบี้ยวได้ง่าย ถ้าเนื้อเงินบริสุทธิ์ต่ำกว่า ๙๒.๕% ก็เป็นของไม่ดี จะดำหรือหมองคล้ำได้ง่าย นอกจากนี้การลงยาถลุง ถ้าเนื้อเงินมีส่วนยิ่งน้อยก็ยิ่งทำให้ยาถลุงติดยากเข้า อาจจะกระเทาะหลุดง่าย

ช่างฝีมือบางคนกล่าวว่า ถ้าเนื้อเงินต่ำกว่า 50% ก็อยู่ในลักษณะที่เรียกว่าถลุงไม่ติด ผู้ที่มีศิลปะในการทำรูปพรรณนี้ ในวงการอุตสาหกรรมเครื่องถลุงเรียกกันว่า “ช่างรูป” และดังกล่าวแล้ว ในการทำรูปพรรณนี้ตามแผนใหม่ก็ใช้ปั๊มที่เข้าช่วยแทนทำด้วยมือ ทั้งนี้ก็ทำให้ค่าแรงลดลง ทั้งเวลาก็รวดเร็วขึ้น

๓. การเขียนและสลักลาย รูปพรรณที่ได้ทำเป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นรูปสำเร็จ เช่น หีบบุหรี ขึ้น แล้วนั้น ยังมีลักษณะเกลี้ยง จะไม่ปรากฏเป็นลายกนกหรือภาพต่าง ๆ ก็เป็นหน้าที่ของช่างเขียน และช่างสลักที่จะออกแบบภาพหรือลวดลายลงบนพื้นผิววัตถุของผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ด้วยหมึกพิเศษ แล้วแกะสลักด้วยสว่านหรือใช้กรดกัดส่วนที่เป็นพื้นเอาเนื้อโลหะออกเสียให้ลึกลงไป ปรากฏแต่โครงร่างของลายหรือภาพนูนเด่น พื้นที่กลาวนี้อต่อไปจะถูกเคลือบด้วยยาถลุงจนเต็ม

๔. การลงถลุง รูปพรรณที่ได้แกะสลักหรือกัดลายเรียบร้อยแล้ว นำไปถลุงด้วยยาถลุงต่อไป โดยใช้ผงยาถลุงผสมกับน้ำประสานทองสะตุให้พอขึ้น แล้วเอาใส่ลงบนพื้นรูปพรรณคือ ส่วนที่ได้แกะสลักหรือกัดด้วยกรดไว้มีระดับลึกกว่าลวดลายหรือตัวภาพ ใส่จนเต็มล้นและเกลี่ยให้เสมอกันทุกส่วนใช้ไฟ “เป่าเล่น” ลงบนวัตถุนั้น (หรืออาจให้ความร้อนด้วยวิธีอื่นก็ได้) เมื่อผงถลุงกระจายเต็มจนทั่วทุกส่วนดีแล้วก็ทิ้งไว้ให้เย็นต่อไปใช้ตะไบถูหรือเหล็กขัดแต่งยาถลุงที่ไหลเกาะไปบนส่วนที่ไม่ต้องการให้มียาถลุงนั้นออกไปหมด แต่งผิวให้เรียบด้วยกระดาษทรายจนกระทั่งเห็นลายหรือภาพปรากฏขึ้นชัดเจนดีหมดทุกส่วน และผิวของส่วนถลุงต้องไม่มีรูหรือจุดที่เรียกว่า “ตามด” ทั้งจะต้องเต็มสนิทไม่มีรูหรือให้เห็นเนื้อเงินที่พื้นซึ่งเรียกว่า “พื้นขึ้น”

๕. การปรับแต่งรูป ผลิตภัณฑ์ในขณะที่ยังยาถลุงนั้น ต้องถูกความร้อนสูงเผาอยู่เป็นเวลานานพอสมควรจนกว่าจะเสร็จการลงถลุงแต่ละครั้ง ฉะนั้นรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์อาจจะบิดเบี้ยวคดงอผิดไปจากลักษณะเดิมขึ้นได้ไม่มากนักน้อย เหตุนี้เมื่อเสร็จจากการลงถลุงแล้วจำเป็นต้องส่งผลิตภัณฑ์ที่ลงถลุงแล้วนั้นไปให้ “ช่างรูป” อัดคบบแต่งรูปให้คงสภาพเดิมอีกครั้งหนึ่งทุกครั้งไปตอนนี้เรียกว่า “การปรับแต่ง”

๖. การขัดผิวและแกะเร เมื่อได้ปรับปรุงแล้วพื้นยังหยาบและด้านอยู่ ต้องแต่งผิวด้วยกระดาษทรายละเอียดแล้วถูด้วยถ่านไม้เนื้ออ่อนจนผิวเกลี้ยง ถ่านไม้ที่ใช้ถูเป็นถ่านไม้สุก กลั้ยถ่านหุงข้าวแต่เนื้ออ่อน ส่วนมากสั่งมาจากต่างประเทศ แต่ถ้าหากขาดแคลน ช่างก็จะใช้ถ่านไม้ไผ่แทน เมื่อเกลี้ยงได้แล้วก็ขัดผิวทั่วไปทั้งหมดด้วยเครื่องขัดและยาขัดโลหะอีกครั้งหนึ่ง แล้วล้างให้สะอาด เช็ดให้แห้ง

ถึงตอนนี้ผลิตภัณฑ์ที่ลงถมนั้นเกือบอยู่ในขั้นสมบูรณ์ แต่ลายและภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่บนผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ยังเป็นเพียงโครงสร้างภายนอกเท่านั้น คือถ้าเป็นภาพคน พระ หรือนางก็ตาม ก็ยังไม่มีหน้าตา จมูก ปาก และเครื่องแต่งกายอื่น ๆ ถ้าเป็นภาพทิวทัศน์ เช่น พระปรางค์วัดอรุณ เรือหงส์ พระสมุทรเจดีย์เหล่านี้ ก็ยังไม่มีเส้นตัดภายในให้เป็นลายกนก เช่น กลีบ ม่านบุษบก ซ่อฟ้า ใบระกา ต่าง ๆ เพื่อให้ปรากฏลวดลายละเอียดดังกล่าว ก็ตกเป็นหน้าที่ของช่างอีกพวกหนึ่ง โดยเฉพาะเรียกว่า “ช่างแกะเร” เขาจะสลักหรือแกะเรส่วนละเอียดของภาพต่าง ๆ นั้นให้ปรากฏขึ้นในการแกะเรนี้ ถือเป็นศิลปะอันสำคัญอย่างหนึ่งเพราะภาพจะชัดมีชีวิตชีวา ลวดลายจะอ่อนช้อยงดงามหรือไม่ก็ย่อมจะตกอยู่ที่ความชำนาญและประณีตบรรจงของบรรดาช่างประเภทนี้ ถ้าจะกล่าวที่สำคัญที่สุดก็น่าจะได้ เพราะเหตุที่ว่าด้านนี้เป็นด้านศิลปะสุดท้าย ถ้าทำไม่ดีไม่ถึงขนาดแล้วไซ้ การที่ได้ทำมาแล้วแต่ต้นจะดีแค่ไหนแต่ถ้าไม่ทำให้วัตถุนั้นได้รับความยกย่องไปได้

๗. การขัดเงา การขัดเงาทำความสะอาดเมื่อได้ผ่านการแกะเรแล้ว เป็นงานขั้นสุดท้ายและไม่ใช่งานที่เป็นศิลปะ เพียงแต่นำรูปพรรณณเข้าเครื่องขัดด้วยยาขัดอย่างละเอียด เช็ดด้วยผ้านุ่มทำความสะอาดให้ขึ้นเงางาม ก็เป็นอันเรียบร้อย บรรจุหีบห่อส่งไปจำหน่ายหรือใช้สอยต่อไป

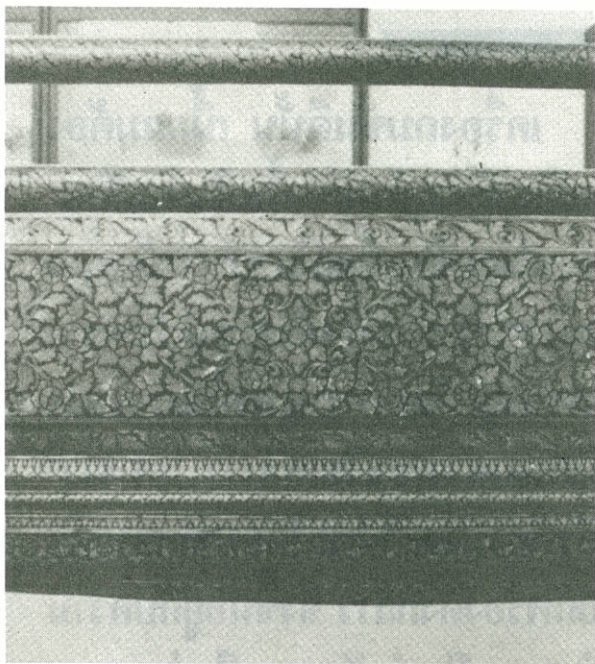
เครื่องถมชั้นดีนั้น เนื้อถมต้องเคลือบติดแน่นกับเนื้อเงินในลักษณะเกือบเป็นเนื้อเดียวกันแม้จะถูกกระทบกระเทือนอย่างแรงก็ไม่กระเทาะหลุดง่าย การหลุดหรือกระเทาะนี้ภาษาช่างเขาเรียกกันว่า “ถมร้าว” ทั้งนี้การที่จะได้ผลโดยปราศจากข้อบกพร่องดังกล่าว จึงขึ้น

เครื่องถมชั้นดีนั้น เนื้อถมต้องเคลือบติดแน่นกับเนื้อเงินในลักษณะเกือบเป็นเนื้อเดียวกัน แม้จะถูกกระทบกระเทือนอย่างแรงก็ไม่กระเทาะหลุดง่าย การหลุดหรือกระเทาะนี้ภาษาช่างเขาเรียกกันว่า “ถมร้าว” ทั้งนี้การที่จะได้ผลโดยปราศจากข้อบกพร่องดังกล่าว จึงขึ้นอยู่กับความชำนาญเป็นสำคัญ จะถือว่า “การลงถม” เป็นหัวใจสำคัญของเครื่องถมก็จะไม่ผิดนัก

อยู่กับความชำนาญเป็นสำคัญถ้าจะถือว่า “การลงถม” เป็นหัวใจสำคัญของเครื่องถมก็จะไม่ผิดนัก * เครื่องถมชั้นดีอย่างน้อยก็ต้องเป็นเครื่องถมที่ได้มาตรฐานดังกล่าวแล้วในตอนต้น

ข้าพเจ้าได้เรียนให้ทราบในตอนต้นแล้วว่า ตามตำราฝรั่งนั้น เครื่องถมอาจเป็นเครื่องทองเครื่องเงินและเครื่องทองแดงก็ได้ และข้าพเจ้าได้แย้งตำรานี้แล้วว่า เครื่องถมของไทยนั้นเป็นเครื่องเงินแต่อย่างเดียว ถ้าใช้โลหะทองหรือโลหะทองแดงมาทำ และลงยาที่โลหะนั้น เครื่องรูปพรรณนั้นก็จะเป็นเครื่องลงยาสี ไม่ใช่เครื่องลงยาถม

* สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่

ถมตะทอง

ในบรรดาเครื่องถมนั้น นอกจากถมดำ คือ มีลวดลายถมดำบนเนื้อโลหะเงินซึ่งมีสีขาวแล้ว ช่างถมเมืองนครได้ให้กำเนิดเครื่องถมทาทองหรือเรียกตามภาษาช่างถมว่า “เครื่องถมตะทอง” อีกประเภทหนึ่งอันทำให้เครื่องถมมีค่าสูงยิ่งกว่าคุณค่าธรรมดา การทำเครื่องถมตะทอง มีกรรมวิธีดังต่อไปนี้.-

๑. การเตรียมวัตถุดิบถมตะทอง ใช้วัตถุดิบซึ่งได้ขัดผิวไว้เรียบร้อยแล้ว แต่ยังไมแคะแระ

๒. การเตรียมเนื้อทอง (เปียกทอง) ใช้ทองคำบริสุทธิ์อย่างน้อย ๘๘% กะจำนวนที่จะใช้แต่ละครั้งให้พอดี ริดหรือทุบให้บางที่สุดเท่าที่จะทำได้ หั่นให้เป็นฝอยละเอียดแล้วเอาเข้าเครื่องบดจนเกือบเป็นผงทองแล้วให้สะอาด เทปรอทบริสุทธิ์ลงไปคลุกเคล้ากับผงทองนี้ในครกหินที่ได้เตรียมไว้ บดจนจนผงทองกับปรอทละลายเป็นเนื้อเดียวกัน ถ้าได้ที่ดีแล้วจะลักษณะขุ่นและเหนียวซึ่งเรียกว่า “ทองเปียก” เก็บไว้ใช้ในขั้นต่อไป

๓. การทาทองหรือตะทอง นำผลิตภัณฑ์ถมเงินที่เตรียมไว้ในข้อ ๑ มาเช็ดถูให้สะอาดด้วยน้ำมะกรูดหรือมะนาว ทั้งนี้เพื่อเป็นการกำจัดไขมันและฝุ่นผงต่าง ๆ บนผิวเงินให้หมดไปเพราะถ้ามีไขมัน หรือฝุ่นผงสกปรก

แล้ว เนื้อทองและปรอทจะจับผิวเงินไม่สะดวก ต่อไปใช้สำลีชุบทองเปียกที่เตรียมไว้ ถูทาวัตถุดิบถมเงินนั้นเฉพาะที่ตรงเป็นเส้นเงินหรือภาพเงินให้ทั่ว แล้วนำวัตถุดิบไปตากแดดหรืออบความร้อนอ่อน ๆ บนเตาอบทิ้งไว้ประมาณ ๓ - ๔ ครั้ง ครั้งสุดท้ายอบให้ได้ความร้อนสูงกว่าเดิมจนรูปพรรณถมเงินนั้นร้อนจัด ระวังอย่าให้ร้อนจนเนื้อถมละลายเมื่อปรอทระเหยออกหมดเหลือแต่เนื้อทองเคลือบติดแน่นกับเนื้อเงินก็เป็นอันเสร็จ ได้เป็นวัตถุดิบตะทอง มองดูเหมือนกับทำด้วยทองคำบริสุทธิ์ จากนั้นก็นำไปขัดเงาฟอกผิวด้วยน้ำยาขัดชักเงาเพื่อให้ผิวทองเกลี้ยงและสุกใสนั่น

๔. การสลักหรือเพลาลาย วัตถุดิบตะทองดังกล่าวมาแล้วนั้น ภาพหรือลวดลายต่าง ๆ ยังไม่สมบูรณ์ต้องใช้ฝีมือสลักด้วยสว่านสลักเพื่อให้ปรากฏลายเส้นเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของภาพหรือลวดลายเหล่านั้น วิธีนี้เรียกว่า “การสลักหรือเพลาลาย” ก็ตรงกับ “แกะแระ” ในการทำถมเงินนั่นเอง เมื่อเสร็จจากการสลักหรือเพลาลายแล้วจึงไปทำความสะอาดและชักเงาอีกครั้งหนึ่งเป็นอันเรียบร้อย สำหรับการประดิษฐ์เครื่องถมตะทองโดยสมบูรณ์

ถมตะทองนี้ส่วนมากทั่วไปก็เรียกว่า “ถมทอง” ที่จัดอยู่ในขั้นดินนั้น ต้องใช้เนื้อทองบริสุทธิ์ทาเคลือบผิวเงินมากพอสมควร ทั้งต้องใช้ความประณีตมากด้วย ฉะนั้นต้นทุนในการผลิตจึงสูง แต่ก็คุ้มค่าเพราะมีความทนทานมาก เนื้อทองจะเคลือบผิวเงินแน่นอยู่ตลอดไม่จางหรือหลุดออก แม้จะใช้สอยนานนับร้อยปี ซึ่งต่างกับชุบทองหรือที่เรียกว่า “กะไหล” เป็นอันมากอย่างที่เทียบกันไม่ได้เลย การตะทองดังกล่าวมานี้ก็เป็นศิลปะอันต้องอาศัยความชำนาญอย่างดีของบรรดาช่างฝีมือ

ถมปิด

มีเครื่องใช้สอยอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า “ถมปิด” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓ ให้คำนิยามไว้ว่า “ภาชนะทองแดงที่เคลือบด้วยน้ำยาประสมด้วยลูกปิดปนให้เป็นผง ให้เป็นสีและลวดลายต่าง ๆ “ส่วนคำว่า ปิด” ที่เป็นนามให้คำนิยามว่า “เม็ดแก้วมีรูกลวง

สำหรับร้อยเป็นเครื่องประดับต่าง ๆ ที่เรียกว่าลูกปัด”
 ดังนี้แม้จะมีคำว่า ถม อยู่ด้วย ถมปัดก็ไม่ใช่เครื่องถม
 ดังที่กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น เพราะเหตุว่ารูปพรรณถมปัด
 เป็นโลหะทองแดง และน้ำยาเคลือบประสมด้วยแก้ว
 ถมปัดนี้ยังไม่เคยทราบว่ามี ณ ที่ใดในประเทศไทย
 เครื่องลงยาของไทยใช้น้ำยาผสมด้วยแก้ว แต่โลหะก็
 เป็นเงินหรือทองคำ และหาได้เรียกกันว่า ถมปัดไม่
 ในประเทศญี่ปุ่นมีเครื่องใช้สอยชนิดหนึ่งเรียกเป็นภาษา
 ญี่ปุ่นว่า ชิปปโป (shippo) ทำด้วยทองแดงหรือโลหะอื่น
 เคลือบน้ำยาประสมด้วยแก้ว ทางยุโรปก็มีเรียกว่าคลอย-
 ซองเน (cloisonne) ทั้งนี้ก็ตรงกันอยู่กับถมปัด เข้าใจ
 ว่าโลหะลงยาคือชนิดนี้ในประเทศไทยคงมีขึ้นที่หลังเครื่อง
 ถม เมื่อเห็นยาที่ลงมีลักษณะคล้ายถมก็เลยใช้คำว่าถม
 และเพราะเหตุที่เคลือบด้วยแก้วสีไม่ดำ จึงเอากว่า
 ปัด ซึ่งหมายถึงเม็ดแก้วสีต่าง ๆ ประกอบเข้าไปไว้
 ด้วย ให้เป็นที่เข้าใจว่าเป็นชนิดที่ทำพิริ้อยด้วยแก้วสี
 และเครื่องถมปัดนี้ก็ไม่เกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมพื้นเมือง
 นครศรีธรรมราชแต่อย่างใด ที่นำมากล่าวก็เพราะว่ามี
 คำว่า “ถม” อยู่

คร่ำ^๑

ศิลปหัตถกรรมอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่าคร่ำ
 ผู้ที่ไม่รู้จักเครื่องถม เมื่อเห็นคร่ำก็อาจเหมาเอาว่าเป็น
 เครื่องถมก็ได้ คร่ำเป็นวิธีการฝังลวดลายด้วยเงินหรือ
 ทองลงในโลหะ เดิมมีทำกันในประเทศเรา แต่ปัจจุบัน
 นี้ไม่ค่อยได้พบเห็นกันแล้ว

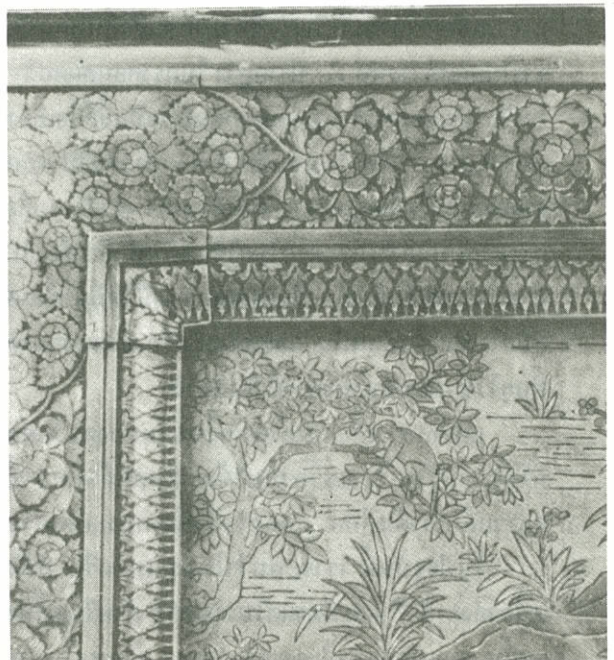
ตามทางสันนิษฐานจากโบราณวัตถุ ซึ่งตกทอดมา
 ถึงสมัยนี้ มีความเห็นกันเป็นส่วนมากกว่าถมเงินเกิด
 ขึ้นก่อนถมทอง และถมตะทองนั้นเป็นภาษาที่ใช้กันใน
 วงการช่างถม คือถมเงินแต่มีทองแต่มะบายไว้เป็น
 แห่ง ๆ เช่น ถ้าถมนั้นมีลายเป็นเถาไม้ก็อาจจะระบาย
 เฉพาะดอกไม้ให้เป็นสีทองเป็นแห่ง ๆ ได้ระยะกัน ถม-
 ตะทองชนิดดีทำด้วยช่างฝีมือเอกแล้ว จะดูลวดลายไม่
 จืดตาเหมือนถมเงินล้วนหรือถมทองล้วน ในยุโรปรู้จัก

โลหะชนิดหนึ่งก็ทำเป็นลายสีเงินบนโลหะถมนั้นเรียกว่า
 เงินทูลาร์ (Tular Silver) ไม่เหมือนถมซึ่งมีสีดำ เงินทูลาร์
 เป็นสีเขียว ๆ คล้ายกับที่ไทย เรียกว่า “เมฆพัด” ซึ่งพบว่า
 พระเครื่องโบราณขนาดย่อม ๆ ทำด้วยโลหะชนิดนี้ ๒
 เมฆพัดที่กล่าวถึงนี้ก็เป็นส่วนผสมของโลหะเช่นเดียว
 กับด้วยถม ต่างกันที่เมฆพัดมีแต่ตะกั่วกับทองแดง ส่วน
 ด้วยถมมีตะกั่วทองแดงและเงิน ตามนัยนี้จึงมีบางท่าน
 คิดว่าไทยทำถมได้เองโดยปรับปรุงขึ้นจากเมฆพัด ทั้งนี้
 เพราะในเมืองไทยเราในสมัยโบราณนั้น มีการเล่นแร่
 แปรธาตุกันมากมาย ถึงขนาดที่มีคำขึ้นมาเรียกว่า เล่นแร่-
 แปรธาตุผ้าขาดไม่รู้ตัว

ประวัติศาสตร์ของเครื่องถม

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ขวานนครศรีธรรม-
 ราชถือว่า “โคตรของเครื่องถมอยู่ที่นครศรีธรรมราช
 ถ้าเครื่องถมจะแพร่หลายไปในถิ่นอื่นบ้างก็นับว่าเป็น
 ชั้นหลานเหลนของเครื่องถมนครศรีธรรมราช” ความ
 ข้อนี้น่าคิดและควรคิดกันให้ถี่ถ้วน

ข้าพเจ้าขอตั้งปัญหาไว้ก่อนว่า “ศิลปวัฒนธรรม
 บางอย่างอาจเกิดขึ้นในถิ่นที่ต่าง ๆ ของโลกมากกว่า
 หนึ่งแห่ง เพราะการคิดค้นของนักปราชญ์ราชบัณฑิต
 ในถิ่นนั้น ๆ และศิลปวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมากกว่าหนึ่ง

^๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓

^๒ เรื่องเครื่องเงินเครื่องทองและลายไทย สำนักนายกรัฐมนตรี
 รัฐมนตรี ศิพมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖

แห่งนั้น อาจเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน และต่อมา ศิลปวัฒนธรรมนั้นอาจเคลื่อนที่ไปพบและปะปนกลมกลืนกันเข้า”

และอีกปัญหาหนึ่งที่ตามมาคือ เครื่องถมไทย เกิดขึ้นครีษครธรรมราช หรือว่าเกิดจากที่อื่นแล้วหลั่งไหลมาสู่ประเทศไทย

เครื่องถมในประเทศตะวันตก

มีคำในภาษาอังกฤษอยู่คำหนึ่งคือคำ niello คำนี้เดิมเป็นคำอิตาเลียนเขียนเหมือนกัน และคำนี้มาจากภาษาละติน nigellum ซึ่งแปลมาจากคำ niger แปลว่าดำ อนุมานเอาว่าเป็นยาถม ฝรั่งเรียกเครื่องถมว่า niello ware แปลว่าเครื่องใช้ที่มีสีดำ niello (อ่านว่า นิลโล) ที่แปลว่าคำนี้ ก็ตรงกับคำบาลีและสันสกฤต นิล (อ่าน นีละ) หรือนิลที่แปลว่าดำ คำ “นิล” นี้แปลงได้เป็น นีโล นีลา นิลัง แล้วแต่การใช้เป็น पुलลิงค์ คือ นิลล ก็ตรงกับคำภาษาอังกฤษชัด ๆ ไม่ทราบว่ามีใครเอาของใครมาใช้ คำว่า “ดำ” ในภาษาอิตาเลียนที่ใช้ในปัจจุบันตรงกับคำ nero (อ่านว่า นีโร)

ตามเอกสารของตะวันตก^๑ ยาถมนี้ลงได้ในโลหะที่เป็นทอง เงิน และทองแดง เครื่องถมได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ก็เสื่อมไป ส่วนทางรัสเซียเครื่องถมเจริญรุ่งเรืองมากจนถึงสิ้นสุดสมัยซาร์ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ปรากฏว่า ในกรุงคอนสแตนติโนเปิล ประเทศตุรกี กรุงคอนสแตนติโนเปิลนี้ก็คือเมืองหลวงของอาณาจักรไบแซนติน ดังจะกล่าวต่อไป นอกจากลงยาถมในโลหะต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว เขายังรวมถึงการลงถมบนแผ่นกระดาษโดยใช้แม่พิมพ์ พิมพ์ลงไปด้วยน้ำยาถมอีกด้วย ศิลปหัตถกรรมนี้ได้มีมาตั้งแต่สมัยโรมันหรือก่อนนั้น และเจริญรุ่งเรืองยิ่งตลอดภาคพื้นยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอิตาลี

แต่เอกสารเกี่ยวกับเรื่องเครื่องเงินของตะวันตก ที่ให้ความรู้ในเรื่องเครื่องถมได้ละเอียดถี่ถ้วนกว่าที่กล่าวแล้วข้างต้นก็คือ เอกสารที่ได้จากประเทศกรีก

ในปัจจุบันนี้ เราจะพบว่าในประเทศกรีก มีทั้งเครื่องลงยาสี^๒ และมีมาแต่โบราณกาล สำหรับเครื่องถมนั้น ชาวกรีกถือว่าเป็นของมีคุณค่าสูง เป็นของโบราณ

ที่มีค่า^๓ (antique) หาใช่ของธรรมดา ๆ ไม่ ในสมัยโบราณเครื่องถมที่ใช้กันอยู่ในราชสำนักขุนนางชั้นสูงและวัดวาอารามในดินแดนกรีก ในสมัยโบราณอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่เงิน และได้ขุดขึ้นมาใช้ประโยชน์ในทางด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม โฮเมอร์ (Homer) กล่าวว่าในแคว้นพอนตุส (Pontus)^๔ เป็นแหล่งที่มีแร่เงินมากที่สุด ชาวพอนตุสใช้เงินทำเป็นเครื่องรูปพรรณประดับเสื้อผ้าอาภรณ์ และบรรดานักรบของโฮเมอร์ก็ใช้กำไลแขนเงินเป็นเครื่องประดับ ต่อมาได้พบแหล่งแร่เงินมากขึ้น และชาวกรีกก็ยังนิยมนำโลหะเงินมาประดิษฐ์เป็นเครื่องรูปพรรณและเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวันของชาวกรีกยิ่งขึ้น เมื่ออาณาจักรโรมันเดิมเสื่อมลงก็เกิดอาณาจักรไบแซนติน (Byzantine Empire) หรือยุคอาณาจักรโรมันตะวันออก (Eastern Roman Empire) ขึ้นสืบต่อ อาณาจักรไบแซนตินนี้ตั้งเมืองหลวงอยู่กรุงคอนสแตนติโนเปิล ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าของประเทศตุรกีในปัจจุบัน อาณาจักรนี้กว้างใหญ่ไพศาลมาก ดินแดนกรีกก็อยู่ในอาณาจักรนี้ กรีกเองยอมรับว่าได้รับเอาศิลปวัฒนธรรมตลอดจนความรู้ ช่างเงินช่างทองมาจากตะวันออก (The East) อาจเป็นโรมันตะวันออก และจากชาวอาหรับ และอิหร่านมาเพิ่มพูนวิชาการของตน เครื่องเงิน เครื่องทองรูปพรรณอันวิจิตรพิสดารเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรไบแซนตินนี้อย่างยิ่ง บรรดาเครื่องประดับ เครื่องตกแต่งอันสวยงามวิจิตรพิสดารและมีค่าสูง ในวัดวาอาราม ในราชสำนัก จะเป็นเครื่องลงยาสีเครื่องประดับอันมีค่าทั้งมวลทำขึ้นโดยชาวกรีกเองทั้งสิ้น และที่สำคัญก็คือ รัฐยังได้ออกกฎหมายคุ้มครองอาชีพช่างเงินนี้อีกด้วย

กรุงคอนสแตนติโนเปิลเมืองหลวงของอาณาจักรไบแซนติน ถูกพวกออตโตมัน (Ottomans) ที่นับถือ

^๑ Encyclopaedia Britannica P. 432

^๒ P. Zora : Silver Work in Greek Handicraft. 1969

^๓ ผู้บรรยายทราบจากการสนทนากับศาสตราจารย์ชาวกรีก แห่งมหาวิทยาลัยโพลิเทคนิค กรุงเอเธนส์ ณ กรุงเอเธนส์ ประเทศกรีก

^๔ Homer นักประพันธ์ชาวกรีกมีชีวิตอยู่ ศตวรรษที่ ๘ ก่อนพระเยซูประสูติ

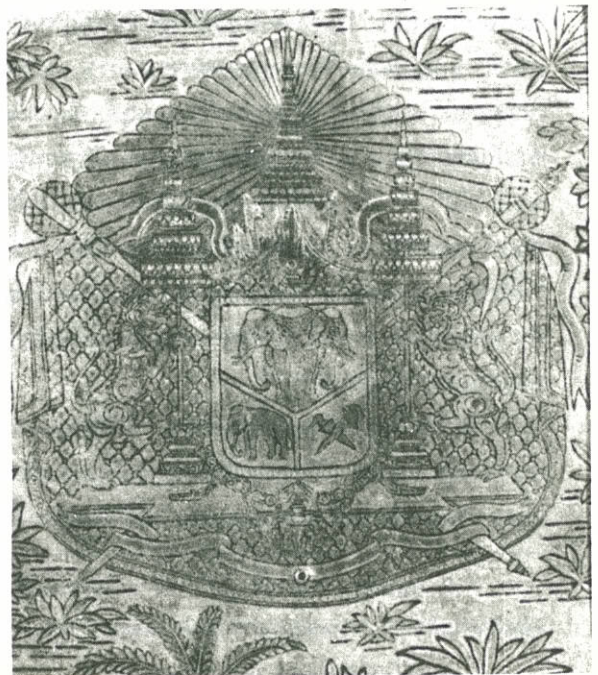
ศาสนาอิสลามทำลายลงในปี ค.ศ. ๑๔๖๑ แต่ศิลปหัตถกรรมประเภทนี้ไม่ได้สูญสิ้นไปจากกรีก และก็ได้รับการส่งเสริมฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ในประเทศกรีกนั้น ช่างเงินก็เรียกว่าช่างทองไปด้วย แม้ว่าช่างเงินนั้นจะใช้เฉพาะแต่โลหะเงินเท่านั้นในการทำสิ่งของ ไม่ใช่ทองคำเลยก็ตาม กรรมวิธีในการทำเครื่องถมของกรีก ไม่แตกต่างกับกรรมวิธีของไทยนัก เนื้อโลหะเงินที่มีทองแดงผสมให้แข็งนั้น เรียกในภาษากรีกว่า อยาริ (ayari) สิวเล็ก ๆ ที่ใช้สลักลวดลายบนโลหะเงิน กรีกเรียกว่า กาลेमิ (kalemi) และชาวมุสลิมกรีกเรียกว่า สวาติ (savati) ที่แตกต่างกับของไทยก็คือช่างเงิน กรีกบางแห่งใช้ทองแดงขึ้นเป็นรูปพรรณแล้วชุบเงินแล้วลงลายถมและยังคงเรียกว่าเป็น antique อยู่นั่นเอง วิธีนี้ช่างไทยยังไม่รู้จักทำ

นอกจากเครื่องถมแล้ว ก็มีเครื่องลงยาสี (enamel ware) ซึ่งกรีกได้รับมาจากชาวอาหรับและชาวเปอร์เซีย (อิหร่าน) ในยุคที่มีอิทธิพลของตะวันออกครอบคลุมเข้าไปสู่ดินแดนยุโรปและบอลข่าน ในประเทศอินเดีย อิหร่าน สเปน และโปรตุเกส ข้าพเจ้าพบแต่เครื่องลงยาสี แต่ไม่พบเครื่องถมอย่างที่ได้พบในประเทศกรีกเลย

เมื่อกล่าวถึงประเทศทางตะวันตก คือกรีกแล้ว ก็ขอกล่าวถึงประเทศตะวันออกบ้าง ประเทศนั้นคือจีน ที่เจริญรุ่งเรืองก่อนยุโรปเสียอีก จีนได้รับศิลปวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาจากอินเดียไว้เป็นอันมาก แต่ก็คงน้อยกว่าไทย ไม่มีภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตในภาษาจีน ภาพแกะสลัก เรื่องของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ในถ้ำยูนกั๋ง^๑ ในมณฑลชานสี ก็เลียนแบบในถ้ำอชันดาในอินเดีย ลวดลายประกอบภาพก็กระเดียดมาทางลายไทย บางลายในปัจจุบันนี้ ที่น่าประหลาดใจก็คือว่า ทูกราชวงศ์ของจีน บรรดาศิลปหัตถกรรมต่าง ๆ นั้นได้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นเครื่องทองเหลือง เครื่องลงหิน (bronze vessels) เครื่องหยก (jade) เครื่องปั้นดินเผา (ceramics) เครื่อง

เงิน (laquer ware) เครื่องแกะสลัก (carving and sculpture) และเครื่องลงยาสี (enamel ware) ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์หมิงในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และราชวงศ์เฉิง ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖^๒ แต่ไม่มีเครื่องถมเลย

ประเทศไทยจะคิดกรรมวิธีทำเครื่องถมขึ้นเอง หรือได้มาจากทางใดแต่เมื่อไรนั้นยังหาหลักฐานที่แน่นอนชัดเจนไม่พบ ได้อนุมานจากหลักฐานที่ระบุเกี่ยวข้องกับหรือคำบอกเล่าที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ในกฎหมายเทียรบาล^๓ ซึ่งตราขึ้นครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีแห่งหนึ่งกล่าวว่า “ขุนนางศักดินา ๑๐,๐๐๐ กินเมือง กินเจียดเงินถมยาดำรองตะลุ่ม” จึงทำให้คิดว่า เครื่องถมดำเนินเป็นของไทยเราคิดทำได้ตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น คือระหว่างปี พ.ศ. ๑๕๕๑ - ๒๐๓๑ ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑) ก็มีหลักฐานยืนยันว่าได้โปรดรับสั่งให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจัดหาช่างถมชาวเมืองนครศรีธรรมราชที่มีฝีมือเข้าทำเครื่องถมส่งไปบรรณาการแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งประเทศฝรั่งเศส เป็นเครื่องถมด้ายอรหรั ซึ่งปรากฏในจดหมายเหตุของฝรั่งเศสว่า เจ้าพระยาวิชาเยนทร์เป็นผู้ออกแบบ และในรัชกาลนี้ได้ส่งทูตา-

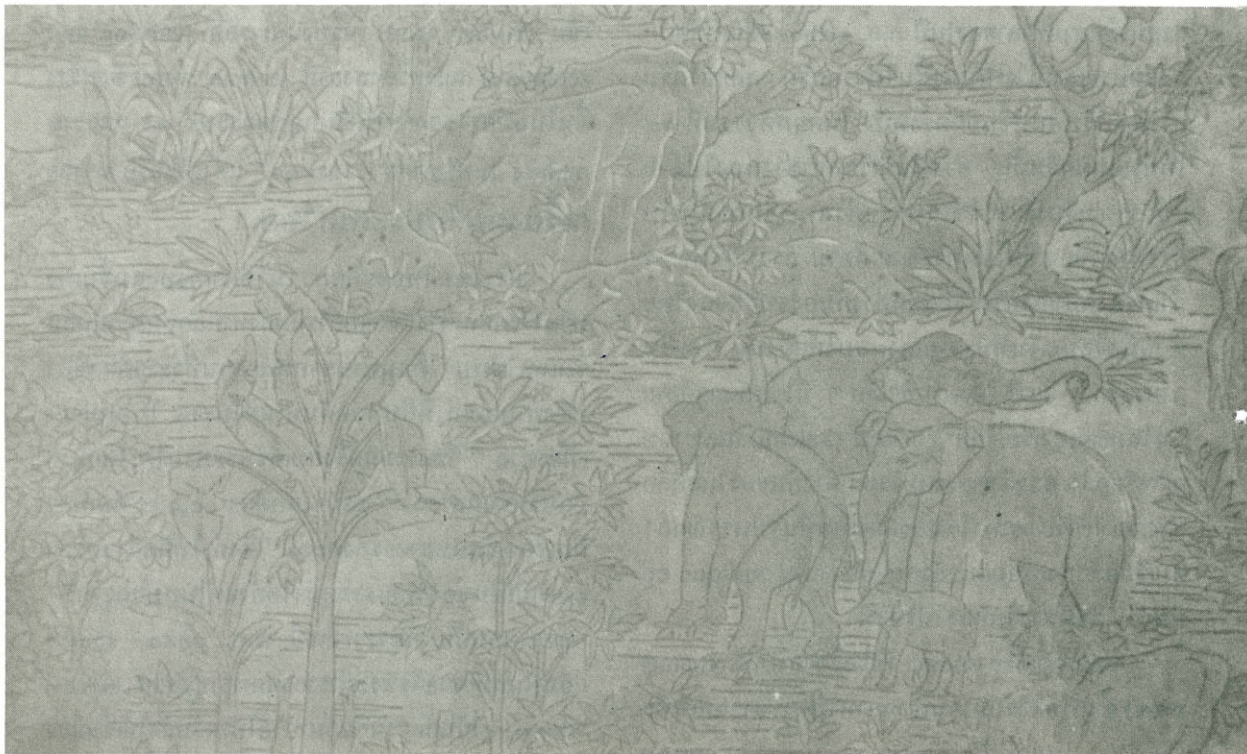

^๑ Ting Sing Wu, Yun Kang Cave-Shrines (452 - 534

A - D) in Treasures of China.

^๒ Ting Sing Wu, Ching Dynasty Enamelware in Treasures of China.

^๓ กฎหมายตราสามดวง

นุทุตสยามไปถวายบรรณาการคือกางเขนถม ฝีมือช่างชาวนครพร้อมด้วยพระราชสาส์นต่อไป ณ กรุงโรม และในการเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น “ราชทูตเชิญพานแว่นฟ้าทองคำรับสาส์น ราชสาส์นมีวันบรรจงไว้ในผอบทองคำลงยาราวดียวอย่างใหญ่ลงผอบนั้น ตั้งอยู่ในหีบถมตะทอง หีบถมตะทองตั้งอยู่บนพานแว่นฟ้าทองคำ อุปทูตเชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการ...ตรีทูตเชิญของถวาย (ของ) เจ้าพระยาวิชาเยนทร์...มีถุงเข็ม ขาบก้นเขียวหุ้ม ๑ ถุง ตั้งอยู่บนพานถมตะทองสำหรับถวายไป”^๑ เมื่อท่านโกศปานผู้เป็นราชทูตไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นั้นบาดหลวงเดอวิเชบันทึกลงไว้ว่า “ที่โรงเรียนช่างทองนั้น ท่านราชทูตก็เข้าไปดูบ้างเหมือนกัน แต่ดูอยู่ไม่นาน เพราะการช่างทองท่านเข้าใจดิบดี มาแต่กรุงสยามเสียแล้ว”^๒

ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ได้มีหมอชาวเยอรมันชื่อ เอเรล เบิร์ดแกมปีเฟอร์มาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ๒๓ วัน ในปี พ.ศ. ๒๒๓๓ ได้เขียนบรรยาย

^๑ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๔ เรื่อง จดหมายเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑)

^๒ โกศปานไปฝรั่งเศส ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

สภาพของกรุงศรีอยุธยาไว้ตอนหนึ่งว่า “...ถนนสายกลางซึ่งเล่นเหนือขึ้นไปยังพระราชวังนั้น มีผู้คนอยู่คับคั่งที่สุดแน่นขนัดไปด้วยร้านค้าร้านช่างศิลป์และหัตถกรรมต่าง ๆ” นี่ก็เป็นการยืนยันถึงความเจริญของช่างเงินช่างทองในยุคนั้นเป็นอย่างดีสืบต่อมา จนแผ่นดินพระเพทราชาก็ยังมีการทำเครื่องถมกันอยู่อย่างหนาแน่น ในกรุงศรีอยุธยา

สิ่งที่น่าคิด ก็คือว่าก่อนแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปถึงสมัยอาณาจักรสุโขทัยไทยเรามีเครื่องถมแล้วหรือไม่ ข้อนี้มีความคิดเห็นและเหตุผลต่าง ๆ กัน

จริงหรือที่ว่าไทยได้รับศิลปหัตถกรรมเครื่องถมมาจากปอร์ตุเกส^๓

ข้าพเจ้า ขอกล่าวถึงทางที่จะเป็นไปได้ในระยะแรกก่อน กล่าวคือ ความเห็นอีกความเห็นหนึ่ง เห็นว่าไทยได้วิชาทำเครื่องถมมาจากชาวปอร์ตุเกส คือพระเจ้ามานูเอลแห่งกรุงโปรตุเกสแต่งทูตเข้ามาเจริญพระราช

^๓ เรื่องเครื่องถม ของโรงเรียนช่างโลหะรูปพรรณ นครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๕๐๓

ความเชื่อของคนไทยที่ว่า ชาวนครศรีธรรมราช ได้รับความรู้ในการทำเครื่องถม จากชาวปอร์ตุเกส... ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อที่เลื่อนลอย ไม่สามารถหาหลักฐานมาพิสูจน์ให้เห็นจริงได้เลย ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือชิ้นส่วนอันเป็นเครื่องถมในรูปร่างต่าง ๆ กัน

ไม่ตรงกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๐๖๑ เรื่องชาวปอร์ตุเกสมือถือพลในตะวันออกนี้ เป็นเรื่องใหญ่และในกรณีนี้ต้องกล่าวกันโดยละเอียดพอสมควร ชาวปอร์ตุเกสนั้น หลังจากเข้ายึดเมืองมลากา (Malacca) “โดยใช้เรือรบ ๑๕ ลำ ทหารปอร์ตุเกส ๘๐๐ คน และทหารอินเดีย ๔๐๐ คน ในต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๐๕๒ แล้วก็ได้นำเครื่องถมอย่างมั่นคงในมลากา ประวัติศาสตร์ของมลากานั้นมีว่า เมื่อตามาเสก (Tamasek) หรือสิงคโปร์ล่มลงแล้วกษัตริย์ตามาเสกคือปรเมศวร์ (Paramesawara) ได้ไปตั้งเมืองมลากาขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๔๓ และสถาปนาตนเป็นกษัตริย์ ในปีต่อมาพระเจ้ากรุงจีนก็ให้การรับรองและอารักขาแก่มลากา เพื่อให้พ้นจากการปกครองของไทย ในยุคนั้นแหลมมลายูทั้งแหลมรวมทั้งสิงคโปร์ เป็นอาณานิคมอยู่ใต้พระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ไทย * ปรเมศวร์นี้เดิมนับถือศาสนาพราหมณ์ เพราะในยุคนี้อิทธิพลของชาวอินเดียได้ครอบคลุมตะวันออก คือสมุมตรา ชาว บาห์ลี ซีลีปัส และแหลมทองอยู่ทั่วไป ต่อมาเมื่อมุสลิมมีอำนาจขึ้นในแหลมทอง ปรเมศวร์ก็เปลี่ยนเป็นมุสลิมในปี พ.ศ. ๑๘๕๕

ในสมัยปรเมศวร์นี้ เจ้าผู้ครองนครปาไซ (Pasai) ได้ส่งครูบาอาจารย์ชาวอาหรับ และพ่อค้าชาวอาหรับ มาสู่มลากาเป็นอันมาก ปรเมศวร์สิ้นพระชนม์ราวปี พ.ศ. ๑๘๖๓ ราชโอรสได้เสวยราชย์ต่อมา และได้รับการแต่งตั้งจากกรุงศรีวิชัยเป็นศรีมหาราชาแห่งมลากา ไทยต้องถอนตัวออกจากมลากาในเวลาต่อมา หลังจากกองทัพไทยเข้าโจมตีมลากาไม่สำเร็จ”^๒ ที่น่าประวิติศาสตร์มาลยาเมาเล่าสู่กันฟังนี้ก็แสดงให้เห็นว่า ไทยเราเกี่ยวข้องกับมลากามาก ทำสงครามปราบมลากาหลายครั้ง มีการยึดครองและการถ่ายเทพลเมือง ตามประเพณีสงครามในสมัยก่อน มลากาได้รับวัฒนธรรมจากอินเดีย และจากอาหรับ และในที่สุดจากปอร์ตุเกส ซึ่งเข้ายึดครองเมืองมลากาได้ในต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๐๕๒ น่าคิดว่าในยุคนี้ไทยได้เรียนรู้อะไร ๆ รวมทั้งศิลปหัตถกรรมจากชาวอินเดีย ชาวอาหรับ และชาวปอร์ตุเกสที่อยู่ในมลากาก็คงเป็นไปได้

ที่นี่ ถึงทางที่จะเป็นไปได้ระยะที่ ๒ คือหลังจากระยะแรก ๕ ปี คือในปี พ.ศ. ๒๐๖๑ เมื่อพระเจ้ามานูเอล แห่งกรุงโปรตุเกส แต่งทูตเข้ามาเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา นั้นได้ทรงอนุญาตให้ฝรั่งชาวปอร์ตุเกสเป็นชาติแรกเข้ามาตั้งทำการค้าในราชอาณาจักรไทยได้ ๔ เมือง คือ กรุงศรีอยุธยา นครศรีธรรมราช ปัตตานี และมริด ที่ นครศรีธรรมราชนั้นก็เช่นเดียวกันกับเมืองอื่น เมื่อได้มีการติดต่อกับเมืองปอร์ตุเกส ก็ได้รับเอาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างของปอร์ตุเกสไว้ เช่น การติดตลาดนัด การชนวัว และทางด้านศิลปหัตถกรรม นั้น เชื่อกันว่าชาวปอร์ตุเกสได้ถ่ายทอดวิชาทำเครื่องถมให้ชาวนครศรีธรรมราช จากนครศรีธรรมราช เครื่องถมก็ได้แพร่เข้ากรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ปรากฏว่าเครื่องถมนครได้รับความนิยมนำมาขึ้นในราชสำนักของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย^๓

* ในกฎหมายตราสามดวง แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ระบุว่า เมือง (ออก) ฝ่ายใต้ มีเมืองอยู่ของตะหนะ มลากา เมืองมลายู เมืองวรวารี รวม ๔ เมือง ถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง

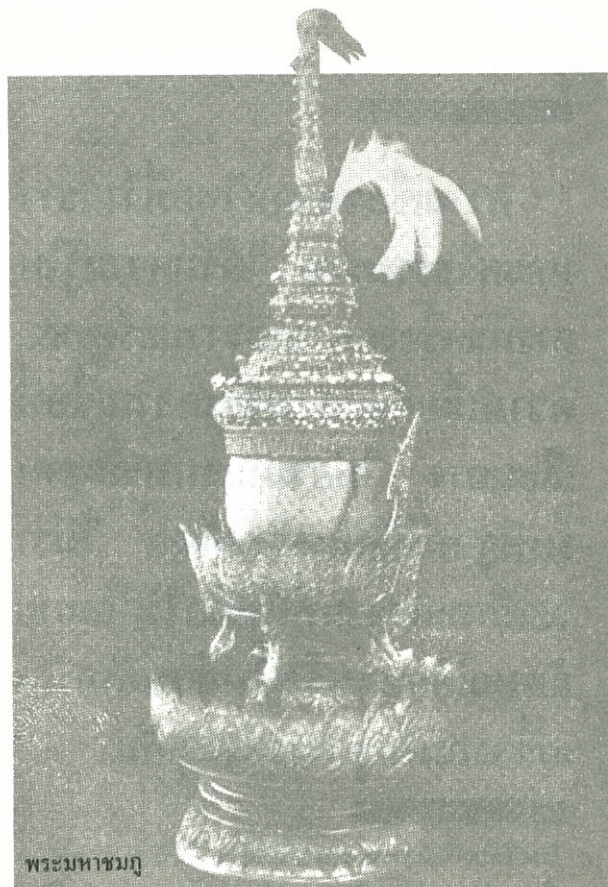
^๒ Introduction to Malaya-Malacca Sultanate 1961

^๓ เครื่องถม ของโรงเรียนช่างโลหะรูปพรรณ นครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๕๐๓

และในรัชกาลต่อ ๆ มาดังที่ได้กล่าวแล้ว (ในตอนที่จำแนกประเภทของเครื่องถม) สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงสนพระทัยสืบค้นและทรงกล่าวถึงเครื่องถมไว้หลายคราวด้วยกัน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวรวมความสำคัญไว้ว่า เคยได้ทรงพบหนังสือฝรั่งแต่งว่า ชาวยุโรปได้วิชาทำเครื่องถมไปจากประเทศอิหร่าน (เปอร์เซีย) ข้อนี้ก็ใกล้เคียงกับข้อความที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามข้าพเจ้ายืนยันได้ว่าในอิหร่านนั้นข้าพเจ้าพบแต่เครื่องยาสี คือเป็นเครื่องเงินลงยาสีดำและลงยาสีอื่น ๆ ไม่ใช่ลงยาถมแน่นอน เครื่องลงยาถมจะมีหรือไม่นั้น ไม่ปรากฏหลักฐานให้ค้นได้

อนึ่ง เกี่ยวกับความเชื่อของคนไทยเองที่ว่า ชาวนครศรีธรรมราช ได้รับความรู้ในการทำเครื่องถม จากชาวปอร์ตุเกสที่ได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินสยามให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้าที่เมืองนครศรีธรรมราชดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อที่เลือนลาง ไม่สามารถหาหลักฐานมาพิสูจน์ให้เห็นได้จริงเลย ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นชิ้นส่วนอันเป็นเครื่องถมในรูปร่างต่าง ๆ กัน

ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ปอร์ตุเกสได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในมลิกา ในมาเลเซียปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๔๐๐ ปี ถ้าชาวปอร์ตุเกสเป็นช่างถมจริง ๆ แล้ว ก็คงจะมี หรือทั้งร่องรอย พยานหลักฐานอันเป็นเครื่องถมไว้ให้ปรากฏไม่มากนักน้อย แต่ก็ไม่มีเลย นอกจากมลิกา ปอร์ตุเกสได้ยึดครองเมืองกัว (Goa) เมืองดาม่า (Damau) เมืองดิว (Diu) ในอินเดียตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๕๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ ปอร์ตุเกสได้ยึดครองเกาะติมอร์ตะวันออก (East Timor) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๒๕ จนปี พ.ศ. ๒๕๑๙ และได้ยึดครองเกาะอื่น ๆ หลาย ๆ เกาะอันประกอบเป็นประเทศอินโดนีเซียปัจจุบันจนถูกอังกฤษและฮอลันดาขับไล่ออกไป นอกจากนั้นปอร์ตุเกสได้ยึดครองเมืองมาเก๊า (Macao) มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๐๐ จนปัจจุบันนี้แต่ละแห่ง ๆ ก็มีอายุการยึดครองไม่น้อยกว่า ๔๐๐ ปี และแต่ในที่แต่ละแห่ง ๆ ดังกล่าวนั้นก็ไม่ปรากฏว่ามีเครื่องถม หรือร่องรอยพอเป็นพยานหลักฐานว่ามี

พระมหาขมภู

เครื่องถมที่ชาวปอร์ตุเกสได้นำจากประเทศปอร์ตุเกสสู่ดินแดนดังกล่าวแล้วนั้นแต่ประการใดเลย ยิ่งกว่านั้นจากการที่ได้ไปศึกษาค้นคว้า ก็ปรากฏว่าแม้ในประเทศปอร์ตุเกสเอง ก็ไม่มีเครื่องถมหรือร่องรอยของเครื่องถมให้เราทราบ หรือพบเห็นได้แต่ประการใด สิ่งที่เราได้พบและมีหลักฐานพยานยืนยันได้ก็คือชาวปอร์ตุเกส นอกจากนำวิธีทำขมมอ้อย ๆ มาสู่ชาวตะวันออกนี้แล้ว ก็ได้นำศิลปหัตถกรรมการทำเครื่องเงิน (Silver ware) และเครื่องลงยาสี (Enamel ware) ซึ่งมีน้อยกว่ามาสู่ชาวมาลิกาในมาเลเซีย และชาวอินโดนีเซียแน่นอน แต่จะเป็นของปอร์ตุเกสเองหรือได้รับมรดกมาจากใครอื่นต้องศึกษาค้นหาต่อไป

สำหรับศิลปหัตถกรรมเครื่องถม (Niello ware) นั้น ขอยืนยันได้เต็มปากว่าหลังจากได้ศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดมาจนปัจจุบันนี้ ยังไม่พบหลักฐานว่ามีอยู่ในประเทศปอร์ตุเกส หรือของปอร์ตุเกสได้นำมาเผยแพร่เป็นมรดกให้แก่นครศรีธรรมราช อันเป็นนครโบราณที่มีชื่อว่า ตามพรลิงค์ ซึ่งเกิดขึ้นประมาณตั้งแต่ พ.ศ.

พระราชนาง

๒๐๐ และเจริญรุ่งเรืองก่อนเกิดประเทศเปอร์เซียถึง ๑,๐๐๐ ปี กล่าวคือประเทศเปอร์เซียเกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. ๑๒๐๐ เท่านั้นเอง

จริงหรือที่ว่าไทยได้รับศิลปหัตถกรรมเครื่อง ถมจากอินเดีย

เป็นที่ยอมรับกันว่าอินเดีย หรือชมพูทวีปนั้นเป็นแหล่งเกิดของวัฒนธรรมที่ไทยเรา และประเทศเพื่อนบ้านของเราได้รับมาหลายประการ แต่อินเดียเองก็ได้รับวัฒนธรรมบางประการมาจากชาติอื่น เช่น ในปี พ.ศ. ๒๑๖ อินเดียก็ถูกพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งกรีก กรีฑาทัพเข้ารุกรานได้ชัยชนะและถอยทัพกลับอีก ๓ ปีต่อมา ทั้งอารยธรรมและวัฒนธรรมของกรีก ทั่วไปในอินเดีย แต่ว่าประเทศอินเดียและอิหร่านนั้นเกิดขึ้นและเจริญรุ่งเรืองก่อนกรีกเป็นพัน ๆ ปี ในปีคริสตศักราช ๔๘๐ กองทัพอิหร่านได้ทำลายและยึดครองกรุงเอเธนส์ของกรีกได้ กรีกก็ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรม

ไปจาก ๒ ประเทศนี้เหมือนกัน^๑ ต่อมาสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๖๕ - ๓๐๙) พระองค์ได้ส่งพุทธศาสนทูตไปยังประเทศซีเรีย (Syria) อียิปต์ (Egypt) ไซริน (Cyrene) มาซิโดเนีย (Macedonia) และอีปรัส (Epirus) และในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒ - ๒๕๙ ได้ส่งไปยังพม่า และลังกา^๒ ระหว่างปี พ.ศ. ๕๔๓ - ๖๔๓ อิทธิพลของอินเดียครอบคลุมแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างทั่วม้วน นับแต่ดินแดนที่ในปัจจุบันนี้เรียกว่า พม่า แหลมอินโดจีน สุมาตรา ชวา บาห์ลี จนถึงซิบิส ชาวอินเดียได้อิทธิพลครอบงำอาณาจักรฟูนัน (Funan) อินโดจีน อาณาจักรลังกาสุคา (Langkasuka) ซึ่งอยู่ในอาณาเขตจังหวัดปัตตานี ทิศตะวันออกจดฝั่งทะเลอ่าวไทย ทิศตะวันตกจดอ่าวเบงกอล และที่สำคัญก็คือ ครอบงำอาณาจักรตามพรลิงก์ (Tamburlinga) ซึ่งมีอาณาเขตทิศเหนือจดไชยา ทิศใต้จดลังกาสุคา

^๑ Eycyclopaedia of World History by William L. Langer P. 332

^๒ G. Coedes : Indianized States of Southeast Asia

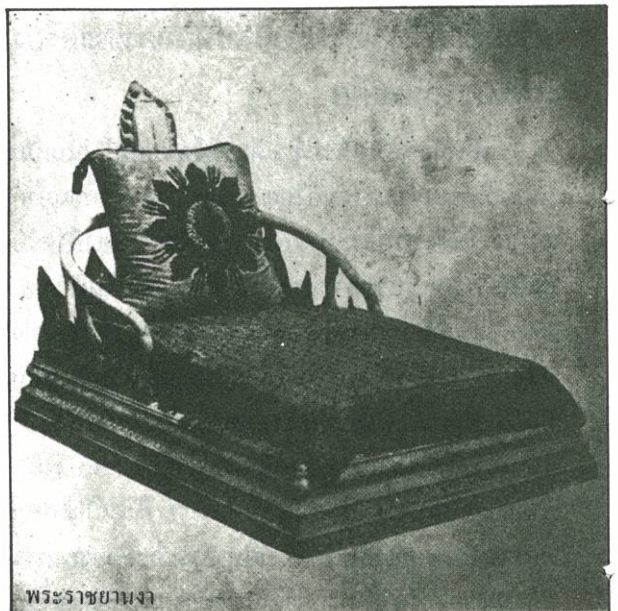
มีเมืองลิกอร์ หรือเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองหลวง นอกจากนั้นทางฝั่งมหาสมุทรอินเดียก็มีเมืองตะโกลา (Takkola) หรือที่สันนิษฐานคือ ตะกั่วป่า^๑ ในดินแดนมาลายูปัจจุบันนี้ สมัยเดียวกับที่กล่าว ชาวอินเดียที่มาตั้งถิ่นฐาน (Indian Settlements) อยู่หลายที่ด้วยกัน เช่น ที่โยโฮร์ เปรัก^๒ ปากน้ำไทรบุรี^๓ ชาวอินเดียที่มาตั้งตัวนอกนั้น ถ้ามาทางเรือและขึ้นที่แหลมทองที่เป็นส่วนของประเทศไทยทางตะวันตกนี้ยังจะขึ้นที่ท่าใดท่าหนึ่ง คือปากน้ำกันตังแล้วเดินทางบกมายังนครศรีธรรมราช หรือขึ้นที่ตะกั่วป่าแล้วเดินทางบกมายังอ่าวบ้านดอน^๔ หรือเข้าแม่น้ำกันตังจนสุดทางเดินเรือแล้วขึ้นเดินทางบกมาลงเรือปลายแม่น้ำตาปี ออกอ่าวบ้านดอน^๕ เรื่องอาณาจักรตามพรลิงก์ หรือนครศรีธรรมราช ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในอารัมภบท ปรากฏตามพงศาวดารของราชวงศ์จันทบุรีระหว่างปี พ.ศ. ๘๑๑ ถึง ๘๓๐ พุทธศักราชที่ไปยังอินเดียได้พบว่าชาวอินเดียเป็นช่างแกะสลักเงินเป็นเครื่องรูปพรรณแต่งร่างกาย ภาชนะที่ใช้ในการรับประทานอาหารทำด้วยเงิน ภาชนะที่ขายเป็นทองคำ เนื้อเงินไปมุก และน้ำหอม^๖ ทั้งนี้ก็พอจะอนุมานได้ว่า ชาวอินเดียได้มีศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินและได้นำศิลปหัตถกรรมนี้มายังภูมิภาคตะวันออก คือ เขมร พม่า มาลายู ชาว และไทย อันหมายถึงตามพรลิงก์หรือนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน และในยุคต่อมาระหว่างปี พ.ศ. ๑๕๔๑ ถึง ๑๕๕๖ เมื่อพวกมุสลิมรุกรานอินเดีย โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๑๗๔๐ ซึ่งแคว้นพิหาร ถูกพวกมุสลิมทำลายลงนั้น ได้สังหารชาวพุทธอย่างย่อยยับที่หนีรอดได้ก็มีไม่น้อย^๗ พวกมุสลิมที่เข้ารุกรานอินเดียนี้เป็น

ชาวเตอร์กิกและชาวอิหร่าน อนึ่ง สงครามศาสนาหรือสงครามครูเสดระหว่างพวกคริสเตียนกับพวกมุสลิมซึ่งเริ่มรบกันตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๖๓๘ และสงบลงในปี พ.ศ. ๑๘๕๖ ก็มีอิทธิพลทางด้านอารยธรรมและวัฒนธรรมต่อดินแดนที่มีสงครามมาก หรือที่กองทัพของแต่ละฝ่ายเดินผ่านมากเหมือนกัน

การที่ข้าพเจ้า นำประวัติศาสตร์มากกล่าวก็เพื่อท่านจะอนุมานไว้ว่าวัฒนธรรม หรือที่เรากำลังกล่าวคือศิลปหัตถกรรมนั้น อาจถ่ายทอดจากถิ่นหนึ่งไปยังอีกถิ่นหนึ่งได้ด้วยเหตุต่าง ๆ กันดังกล่าวแล้วหรืออาจเกิดขึ้นเองในท้องถิ่นนั้นโดยตรง แล้วต่อมาก็ถ่ายทอดไปยังถิ่นอื่น ๆ หรืออาจเกิดขึ้นในถิ่นที่ต่าง ๆ กันในเวลาหรือยุคเดียวกันก็ได้ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้รับความรู้เรื่องเครื่องถมจากชาวอินเดียแล้ว วิชาเครื่องถมได้แพร่หลายสู่กรุงศรีอยุธยา^๘

เมื่อกล่าวถึงอินเดีย และอินเดียที่ถูกมุสลิมรุกรานแล้ว ก็ต้องกล่าวถึงตำนานเมืองนครศรีธรรมราชติดต่อกันไป

ตามตำนานเมืองนครศรีธรรมราชว่า พระยาศรีธรรมโศกราช ผู้สร้างเมืองเดิมเป็นพราหมณ์ชาวอินเดีย ชื่อพราหมณ์มาลี ได้พาสมัครพรรคพวกหนีภัยจากพวกมุสลิมลงเรือหลายร้อยลำมาขึ้นที่บ้านทุ่งตึก เมืองตะกั่ว-

พระราชยานงา

^๑ G. Coedes : Indianized States of Southeast Asia

^๒ K.M. Panikkar : Indian Colonies in The East

^๓ Paul Wheatley : The Golden Khersonese

^๔ น้อม อุประมัย ในเรื่อง “ทางน้ำเส้นใน” ข้ามคาบสมุทร-ไทยได้

^๕ สารานุกรมไทย ฉบับ ๑๘ หน้า ๒๐๗

^๖ G. Coedes : Indianized States of Southeast Asia

^๗ Encyclopaedia of World History by William L.

Langer P. 332

^๘ สารานุกรมไทย ฉบับ ๑๘ หน้า ๒๐๗

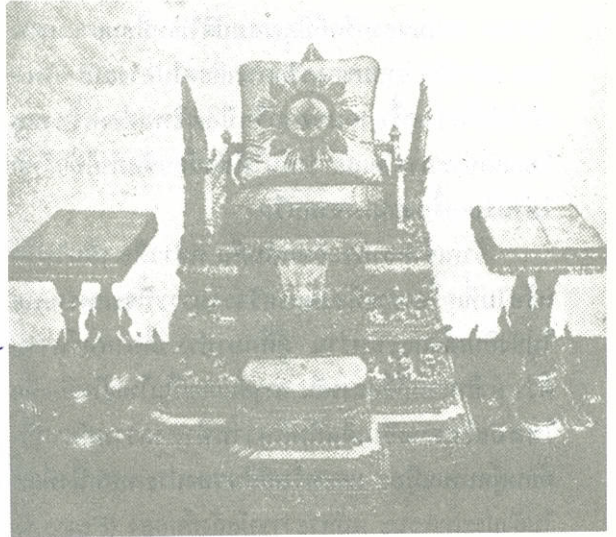
ปา จะสร้างราชธานีที่นั่น ได้อภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ พระนามว่า พระยาศรีธรรมโศกราช การอพยพครั้งนี้ได้นำพระทนต์ธาตุพระพุทธรูป เทวรูป ภิกษุ พราหมณาจารย์มาด้วยเป็นอันมาก แต่การสร้างเมืองที่นั่นไม่สำเร็จ เพราะถูกพวกมุสลิมติดตามมาตีแตก ก็พากันอพยพข้ามภูเขาทางตะวันออก มาตั้งมั่นที่บ้านน้ำรอบ แต่ที่นี้ภูมิประเทศไม่เหมาะ ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บก็อพยพต่อไปยังเชิงเขาชาวปราบ (ปลายคลองสินปุน อำเภอคลองท่อม) แต่โรคภัยไม่สงบอีก ต้องเลื่อนต่อไปยังบ้านเวียงสระ อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อยู่ที่นี่ ไม่นานเพราะโรคภัยไข้เจ็บก็ยังไม่สงบก็อพยพต่อไปทางตะวันออกถึงหาดทรายแก้ว ได้สร้างราชธานีขึ้น ณ ที่นั่น คือเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบันนี้ พระยาศรีธรรมโศกราช ได้ให้พราหมณาจารย์ผู้ศักดิ์สิทธิ์ทำพิธีอาถรรพ์ ๘ วัน ๘ คืน สร้างเงินตรามโน^๑ ขึ้น เมื่อเสร็จแล้วก็ให้พาไปฝังรอบเมืองทั้ง ๔ ทิศ และตามเวียงวัง สถานที่สำคัญต่าง ๆ เพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บไม่ให้เบียดเบียนล้างเสียดจัญไรทั้งปวง เงินตรามโนนี้เป็นของโบราณที่หายาก และได้รับความนิยมเชื่อถือทั่วไปว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เก็บไว้กับบ้านกับตัวป้องกันภัยได้ ที่เก็บไว้กับตัวนั้นก็ใช้ประกอบทำอาภรณ์ เช่น แหวนสร้อย เป็นต้น เงินตรามโนที่ทำในครั้งนั้นมี ๒ ชนิด คือ ๑ เงินตราไก่ (เพื่องตาไก่) มีขนาดลักษณะดูสันฐานตาไก่ ๒ เงินขี้หนู (เพื่องขี้หนู) มีขนาดโตกว่าเงินตาไก่ และรูปยาวรีกว่า

หลักเกณฑ์ที่จะพิสูจน์ว่า เป็นเงินตรามโนแท้หรือเทียมนั้น ท่านผู้เฒ่าชาวนครศรีธรรมราชมีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. เนื้อเงินไม่ขาวเหมือนเนื้อเงินบริสุทธิ์ แต่ไม่เป็นสีโลหะธาตุใด ๆ ชัดเจนอยู่ท่ามกลางของสีเงินสีทอง และสีเหล็ก เมื่อขัดขึ้นเงาเห็นเนื้อละเอียด ออกรัศมีผิดกว่าแร่ชนิดอื่น เมื่อสัมผัสรู้สึกหนักและเย็นคล้ายศิลา

๒. ไม่ขึ้นสนิม แม้จะอยู่ในน้ำหรือจมดิน หากเก็บไว้นาน ๆ ไม่ขัดถูกลับขึ้นสีทองบาง ๆ

๓. หลอมไม่ละลายถูกความร้อนจัดแตกประทุ ถ้าจับอังไฟพอร้อนจะมีเสียงคล้ายประทุ

พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์

ข้อยุติ

ที่นำเรื่องเงินตรามโนมากเล่าในตอนนั้นก็เพื่อให้เราได้ระลึกว่า บรรพบุรุษชาวนครศรีธรรมราชมีความรู้ความสามารถในทางเล่นแร่แปรธาตุ สร้างสิ่งอันเป็นมหัศจรรย์ และศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาได้ให้เป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานในยุคปัจจุบันนี้ได้ ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงเมฆพัดมาแล้วในตอนแรกเมฆพัดนี้เมื่อเอาเนื้อเงินผสมลงไปก็จะกลายเป็นวัตถุคล้ายยาถมมากทีเดียว ถ้าการใช้ส่วนผสมของเงิน ทองแดง ตะกั่วได้ส่วนสัดส่วน ก็ได้ยาถมที่ดีที่สุด ถ้าใช้สูตรที่มีเนื้อเงินมากขึ้นผสมกับวัตถุอื่นบางอย่างอาจกลายเป็นเนื้อเงินตรามโนก็ได้ บรรพบุรุษของชาวนครศรีธรรมราชสร้างเงินตรามโนได้คงไม่เกินความสามารถในการคิดค้นสร้างยาถมโดยแน่นอน ศาสตราจารย์หลวงวิศาลศิลปกรรมแห่งมหาวิทยาลัยศิลปากรยืนยันว่า ยาถมนี้ไทยมิได้รับค้นตำหรับมาจากประเทศใด ๆ เลย เกิดขึ้นในประเทศไทยโดยแท้ ข้าพเจ้าเชื่อ และที่ว่าเกิดขึ้นในประเทศไทยนั้น ก็คือที่นครศรีธรรมราชนี้เอง ขอให้เรายุติการกล่าวอ้างว่าประเทศไทยได้เครื่องถมมาจากปอร์ตุเกส ได้มาจากอินเดียหรือได้มาจากอิหร่านหรือประเทศอื่นใดกันเสียที แม้ว่าจะมีเครื่องถมในประเทศกรีกในปัจจุบันนี้ และมีมาแต่สมัย

^๑ มยุร กาญจนสุวรรณ : กำเนิดเงินตรามโน ในหนังสืองานประจำปีนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๔๗๗

โบราณ ยادمของกรีกก็มีคุณสมบัติไม่เหมือนยادمของไทย กล่าวคือ ยادمของกรีกกระโดดไปทางยาสี ขำพเจ้าไม่เชื่อว่าเครื่องถมของกรีกมีอิทธิพลต่อเครื่องถมไทยแต่ประการใดเลย ว่ากันให้ชัดถ้อยชัดคำก็คือไทยไม่ได้รับเครื่องถมมาจากกรีก

ข้าพเจ้าอยากจะคิดกลับกัน กล่าวคือ เป็นไปได้หรือไม่ที่เครื่องถมเมืองนครศรีธรรมราชนี้จะแพร่หลายไปยังอินเดียและอิหร่าน ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ทราบดีว่า อิหร่านก็คืออารยัน อารยันเคยเป็นใหญ่ในอินเดียในสมัยโบราณอินเดียกับอิหร่านทำสงครามกันหนักตอนผู้คนพลเมือง และทรัพย์สินของประเทศหนึ่งที่แพ้ไปยังประเทศชนะ แม้พระราชบัลลังก์นกยูง (Peacock-Throne) ของพระเจ้าชาห์เปลาวีแห่งอิหร่านองค์ปัจจุบันที่ได้รับมรดกตกทอดมาจากกษัตริย์อิหร่านองค์ก่อน ๆ ชาวอินเดียบอกแก่ข้าพเจ้าว่า “พวกขโมย ขโมยเอาไปจากอินเดีย” อินเดียและอิหร่านอันเป็นอาหรับนี้ได้ติดต่อกับไทยนครศรีธรรมราชมาช้านานนับแต่สมัยโบราณ ในสมัยโบราณทั้งอินเดียและอิหร่านก็เคยยกทัพไปตีประเทศกรีก และดินแดนในอาณานิคมไบแซนทีนมาแล้ว และกรีกก็ยอมรับแล้วว่าได้วิชาเครื่องถมมาจากตะวันออก (The East) อยู่ชัดแล้ว ถ้าจะบังอาจคิดว่า กรีกได้วิชาการทำเครื่องถมไปจากอินเดียโดยอินเดียได้ไปจากนครศรีธรรมราชอีกต่อหนึ่ง ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชได้แสดงไว้ชัดเจนว่า นครศรีธรรมราชโบราณมีอิทธิพลมาก กษัตริย์แห่งนครศรีธรรมราชได้ยกทัพไปตีลังกาถึง ๒ ครั้ง ทั้งนี้ทั้งนั้นก็คงไม่เป็นการเพื่อผืนดินไปกระมัง

บรรพบุรุษของไทยเรามีความเฉลียวฉลาดมีความสามารถในการคิดค้นคว้าทางวิชาการบางอย่างได้ไม่น้อยหน้ากว่าชาติใด ๆ ในโลก เพียงแต่ว่า ในปัจจุบันนี้เราก็คงน้อยไปหน่อย หรือไม่คิดเลย เอาแต่เอาอย่างประเทศอื่น ๆ เขาถ่ายเดียวซึ่งเป็นการเสียศักดิ์ศรีความเป็นไทยอย่างมหันต์

ท่านทั้งหลายได้ทราบแล้วว่า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ได้ทำนุส่งเสริมเครื่องถมตลอดมา ครั้นมาถึงในรัชกาลที่ ๔ เครื่องถมไทยได้รับการเชิดชูอย่างสำคัญอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ

พานพระจันทร์หมอก

ได้ทรงแต่งตั้งไปเจริญพระราชไมตรีตอบแทนพระเจ้ากรุงอังกฤษ ควีนวิกตอเรีย และในครั้งนั้นได้ทรงพระราชทานเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้ากรุงอังกฤษ ดังที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในรัชกาลปัจจุบันได้ทรงประสมมาและมาตรัสเล่าว่า “สิ่งที่ข้าพเจ้าอดจะนำมาเล่าสู่กันฟังมิได้ก็คือพระราชินีนาถ อลิซเบธ ได้โปรดให้จัดของไทย ๆ เช่น ชันน้ำและพานรองลงยาราชาวดี หีบทองลงยา คลับยานต์ดูทองลงยาของบุหรีทองลงยา ดาบฝักทองคำจำหลัก ที่ยادمตะทองเป็นต้น มาประดับประดาตกแต่งห้องนั่งเล่นของเราภายในพระราชวังบักกิงแฮม เพื่อเราทั้งสองจะได้รู้สึก “เหมือนบ้าน” ของเหล่านั้นเป็นของขวัญที่รัชกาลที่ ๔ ส่งไปพระราชทานควีนวิกตอเรีย โดยโปรดเกล้าให้ราชทูตมีพระยามนตรีสุริวงค์ และคณะคือหม่อมราชวงศ์เป็นต้น นำไปถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ หรือ ค.ศ. ๑๘๕๗ ตามธรรมเนียมได้อินว่าของเหล่านี้เก็บอยู่ในพระราชวังวินด์เซอร์” ๑

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๐๓ พระบาทสมเด็จพระจอม-

๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ฐานาการกรุงเทพฯ จัดพิมพ์เนื่องในพิธีรัชดาภิเษก พ.ศ. ๒๕๑๔

เกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าแต่งทูตเชิญพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓ แห่งกรุงฝรั่งเศส เข้าใจว่าเครื่องราชบรรณการนั้น คงจะมีสิ่งของเป็นเครื่องถม ทำนองเดียวกับที่ได้พระราชทานแก่ควีนวิกตอเรียในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ เช่นกัน

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย และเสด็จประพาสยุโรปถึง ๒ ครั้ง สันนิษฐานได้จากการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เจ้านคร คือพระยาสุธรรมมนตรี ทำพระที่นั่งพุดตานถม ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น ในการเสด็จประเทศต่าง ๆ ก็คงพระราชทานของกำนัลแก่ประมุขของประเทศต่าง ๆ เป็นเครื่องเงินหรือเครื่องถมดูเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ผู้เป็นพระบรมชนกได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว นอกจากนั้นได้ทรงโปรดเครื่องเงินอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเครื่องเงินแบบพม่า ถึงกับได้ขอให้ทูตประจำประเทศไทยติดต่อจ้างช่างเงินมาจากเมืองท่าดอน (Thaton) ประเทศพม่าเป็นจำนวนหลายคน มาเป็นช่างประจำราชสำนัก ในกาลต่อมาช่างเงินพม่าได้ไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ว่ากันว่าเป็นต้นตระกูลวิชาการช่างเงินเชียงใหม่ยุคปัจจุบันนี้ ^๑

เครื่องถมไทยในกรุงเทพฯ

เครื่องถมของนครศรีธรรมราชได้ก้าวหน้ามีชื่อเสียง เรียกกันว่า “ถมนคร” ทำสืบเนื่องกันมาจนในปัจจุบันนี้ ในสมัยที่มีเจ้าครองนคร เครื่องถมนี้ก็ได้รับการทำนุบำรุง เอาใจใส่จากเจ้านครทั้งปวงเป็นอย่างยิ่ง ส่วนทางกรุงศรีอยุธยาหลังจากรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และพระเพทราชาลงมาถึงกรุงธนบุรีไม่ปรากฏความเฟื่องฟูของอุตสาหกรรมเครื่องถมในกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏอยู่แต่เรื่องราวที่เกี่ยวกับเจ้าพระยานครน้อย แล้วก็ปรากฏการฟื้นฟูในสมัยปัจจุบัน ดังจะกล่าวต่อไปของสมัยโบราณเหลือมาให้ดูในสมัยปัจจุบันเท่าที่ทราบก็มีอยู่แต่พานถมตะทองลายสมัยอยุธยา ที่พิพิธภัณฑ์พระพุทธบาท ^๒ นอกจากนี้ก็เป็นของสมัยเจ้าพระยานครน้อยในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๕ เป็นส่วนใหญ่ ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาบ้างแล้ว ในตอนจำแนกประเภทของเครื่องถม ในกรุงเทพฯ มี

ในกรุงเทพฯ มีหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เรียกชื่อว่า “บ้านพานถม” อยู่หลังวัดปริณายก ใกล้สะพานเฉลิมวันชาติ ถนนพระสุเมรุ ชาวบ้านนี้ทำพานถม ชันถม ขาย ไม่ปรากฏหลักฐานว่าทำกันมาแต่เมื่อใด เพียงแต่มีผู้อายุกว่า ๘๐ ปีคนหนึ่ง เกิด ณ บ้านนี้เล่าว่า ชาวบ้านนี้อพยพมาจากนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ ๑

หมู่บ้านแห่งหนึ่งเรียกชื่อว่า “บ้านพานถม” อยู่หลังวัดปริณายก ใกล้สะพานเฉลิมวันชาติ ถนนพระสุเมรุ ชาวบ้านนี้ทำพานถม ชันถม ขาย ไม่ปรากฏหลักฐานว่าทำกันมาแต่เมื่อใด เพียงแต่มีผู้อายุกว่า ๘๐ ปีคนหนึ่งเกิด ณ บ้านนี้เล่าว่า ชาวบ้านนี้อพยพมาจากนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ ๑ และประกอบอาชีพทางทำพาน ทำขัน เป็นเครื่องถม ฝีมือทำของชาวบ้านนี้ยังไม่ถึงขั้นดี กล่าวกันว่า น้ำยาถมมีสีดำเหมือนสีถ่าน ไม่มีมันเป็นเงา ทั้งการทำถมก็ไม่เรียบร้อยนัก มีรูปพรุนที่เรียกว่า “ตามด” ในทุกวันนี้ชาวบ้านนี้ไม่ได้ทำพานถม ชันถมเสียแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ

^๑ Sully Tun Thein : U Maung Maung, A King's Silver-smith

^๒ หนังสือศิลปกรรมไทย ของหลวงวิศาลศิลปกรรม ศิลพัฑฒ ๑๖ มีนาคม ๑๔๘๖

อยุธยา) เป็นผู้ที่ได้เริ่มฟื้นฟูส่งเสริมศิลปหัตถกรรม เครื่องถมในกรุงเทพฯ เมื่อครั้งท่านเป็นหลวงไพศาล-ศิลปสาคร เจ้ากรมราชบัณฑิตท่านได้ก่อตั้งกองช่าง-แกะไม้ (Woodcarving) ขึ้นสำหรับทำภาพแทรกประ-กอบการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ นับเป็นการเริ่มงานหัตถกรรม และจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้เปิดแผนกช่างถมขึ้น กองและแผนกต่อมาได้เจริญ กิจการสาขาต่าง ๆ เพิ่มขึ้นและพระบาทสมเด็จพระมง-กุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า โรงเรียนเพาะช่าง ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖^๑ ท่านได้รับความร่วมมือจากพระยา เพชรปราณี เจ้ากรมอาเภอ^๒ กระทรวงนครบาลในขณะ นั้น จัดหาตำรา “ถมนคร” มาให้ ซึ่งท่านได้มอบให้แผนก ช่างถมนี้ทำการศึกษาทดลองปรับปรุงกระทั่งสำเร็จทำ ได้ ๓ ใช้ฝึกสอนอบรมต่อไปผู้รับภาระทดลองเท่าที่ทราบ ก็คือ ศาสตราจารย์ หลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ ปัทม-จินดา^๓) ผู้แต่งเรื่องศิลปกรรมไทยที่กล่าวแล้ว ขณะนี้ เป็นอาจารย์อยู่ในมหาวิทยาลัยศิลปากร และขุนปราณีต-ถมกิจ (หยุข จิตตะกิตติ) เป็นช่างอยู่บ้านพานถม ท่าน เจ้าคุณธรรมศักดิ์มนตรีเรียกให้เข้ารับราชการกับอีก ผู้หนึ่งคือขุนประดิษฐ์ถมการ (ริน ทพวัฒน์)

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์-อินทราชัย ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนเพาะ-ช่าง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ จนถึง วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๔๖๕ ซึ่งเป็นวันสิ้นพระชนม์ วิชาอุตสาหกรรมเครื่อง-ถมได้รับความสนพระทัยของพระองค์เป็นอันมาก ได้มี การดัดแปลงการทำถมโดยวิธีการทำสกรีนลายเส้น เข้าช่วยแทนที่จะใช้มือแกะสลักล้วน ทั้งยังได้เกิดวิธีการ ใช้โลหะที่มีไขเงินหรือทองคำเอามาทำรูปพรรณและ ใช้เครื่องเคมีกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ทำให้เป็นสีดำ วิธีใหม่นี้มีชื่อเรียกว่า “ถมจุฑารุช” ซึ่งได้แพร่หลาย มาจนถึงปัจจุบัน เพราะใช้กรดัก เครื่องถมแบบนี้ด้าน ในของรูปพรรณจึงเรียบไม่มีรอยที่เกิดจากการแกะสลัก ที่ด้านนอก วิชาเครื่องถมนี้ได้รับการส่งเสริมโดยให้

มีการสอนอยู่ในโรงเรียนเพาะช่าง จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๐ ก็ระงับไป ไม่ปรากฏว่า เหตุใดจึงเลิกสอนเสีย สันนิษฐาน ว่าอาจเป็นเพราะได้มีโรงเรียนช่างถมอยู่ที่นครศรีธรรม-ราชแห่งหนึ่งก็ได้ แล้วมาเปิดสอนใหม่อีกครั้งหนึ่งเมื่อ ไม่นานมานี้

โรงเรียนช่างถมของนครศรีธรรมราช

ข้าพเจ้าได้กล่าวไปเมื่อครั้งก่อนว่า ได้มีโรงเรียน ช่างถมอยู่ที่นครศรีธรรมราช ขอกกล่าวถึงเรื่องโรงเรียน ช่างถมนี้พอสมควรแก่ศักดิ์ศรีของชาวนครฯ และเทอด-ทูนพระคุณของผู้ให้กำเนิดโรงเรียนช่างถมนครศรีธรรม-ราชในโอกาสนี้ด้วย ผู้ให้กำเนิดโรงเรียนช่างถมนี้คือ พระภิกษุ ชาวนครศรีธรรมราชรูปหนึ่ง ท่านได้รับพระ-ราชทานสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็น พระรัตนธัชมุนีศรี-ธรรมราช (ม่วง รัตนธัชโช เปரியัญ ๒๓๘๖ - ๒๔๙๗) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระสิริธรรมมุนี สถิตย ณ วัดท่าโพธิ์ ชาวนครฯ เรียกท่านว่า “เจ้าคุณวัดท่าโพธิ์” ทางด้านศาสนาท่านเป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช แต่อีกทางหนึ่ง ท่านเป็นผู้จัดการการศึกษาของกุลบุตร กุลธิดา ชาวมณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลปัตตานี ซึ่งเกือบจะเรียกได้ว่าของชาวปักษ์ใต้ เมื่อพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้จัด การศึกษาขึ้นในประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๒๑ เป็น ครั้งแรกนั้น ได้ทรงแต่งตั้งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่น วชิรญาณวโรรส เป็นองค์ประธานอำนวยการศึกษาและ พระศาสนาในหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ และในมณฑล หัวเมือง ตลอดพระราชอาณาจักร กรมหมื่นวชิรญาณ-วโรรส ได้ทรงเลือกพระรัตนธัชมุนี เมื่อครั้งดำรงสมณ-ศักดิ์เป็นที่พระสิริธรรมมุนี ขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาพระราช ทานตราตำแหน่งตั้งท่านเจ้าคุณเป็นผู้อำนวยการศึกษา และการพระศาสนา มณฑลนครศรีธรรมราช กับมณฑล ปัตตานี การจัดการศึกษาครั้งนั้น มิใช่เป็นเรื่องที่ทำ ได้ง่าย ๆ ด้วยเหตุประการแรกคือ การคมนาคมไปมา ไม่สะดวกอย่างยิ่ง ประการที่สอง เป็นการปฏิวัติเปลี่ยน แปลงจิตใจของคน เปลี่ยนแปลงแบบแผนขนบธรรม-เนียมประเพณีเดิม และต้องฝ้าอำนาจบุคคลหมุ่มาที่

^๑ ประวัติดอย โรงเรียนเพาะช่าง ในหนังสือแดง - ดำ พ.ศ. ๒๕๐๑ โรงเรียนเพาะช่างจัดพิมพ์

^๒ ต่อมาเปลี่ยนชื่อกรมอาเภอนี้เป็นกรมนครบาล

^๓ ขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ท่านมีอายุ ๘๗ ปี

มีอยู่ด้วยประการต่าง ๆ ร้อยแปดพันประการ เฉพาะอย่างยิ่งในมณฑลปัตตานีซึ่งพลเมืองส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม มีลัทธิประเพณีต่างกับชาวพุทธ การจัดการศึกษาย่อมยากยิ่งขึ้นเป็นอันมาก แต่ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมิ ได้ดำเนินการนั้นด้วยสติปัญญาอันสุขุมเป็นผลลุล่วงได้ด้วยความราบรื่นสมพระประสงค์ทุกประการ ท่านเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาให้แก่ชาวปัตตานีได้แก่ชาวนครศรีธรรมราช มิใช่แต่วิชาสามัญเท่านั้น วิชาสามัญคือวิชาสี่หกสาวโดยเฉพาะ ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาช่างถมขึ้นในวัดท่าโพธิ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ หลังจากการทำเครื่องถมนครได้ชบเซาตกต่ำลงไปมาก ท่านเจ้าคุณได้สละเงินนิตยภัตที่ท่านได้รับพระราชทานจ่ายเป็นเงินเดือนแก่ครูผู้สอน กิจการของโรงเรียนนี้ได้ดำเนินมาหลายปี จนในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการได้เห็นความสำคัญของศิลปหัตถกรรมประเภทนี้ขึ้นมา และได้รับเอาโรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนของรัฐ ในปัจจุบันนี้ โรงเรียนนี้ได้เจริญเติบโตเป็นโรงเรียนศิลปหัตถกรรม นครศรีธรรมราชของจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นโรงเรียนเดียวเท่านั้นของชาติไทยที่สอนวิชาช่างถม ทำเครื่องถม ศิลปหัตถกรรมประจำชาติของไทย และนักศึกษาที่จบจากโรงเรียนนี้จะเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งศิลปหัตถกรรมอันนี้ของชาติ เป็นผู้สร้างเกียรติและศักดิ์ศรีแก่ชาวนครศรีธรรมราชสืบไปชั่วกาลนาน

เครื่องถมไทยในปัจจุบัน

อุตสาหกรรมเครื่องถมในกรุงเทพฯ นั้น แม้จะมีการส่งเสริมโดยให้มีการสอนที่โรงเรียนเพาะช่างอยู่ระยะหนึ่ง ก็ไม่ปรากฏว่าได้เป็นอุตสาหกรรมอันแพร่หลายไปในท้องตลาดมากนัก ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะเครื่องถมเป็นของที่มีค่าและมีราคาสูง จึงใช้กันอยู่แต่ภายในราชสำนัก และในวงผู้มีฐานะดีเท่านั้น ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มีผู้ทำเครื่องถมอยู่ ๓ - ๔ ราย โดยใช้ช่างถมผู้มีฝีมือที่ไปจากนครศรีธรรมราช ช่างถมที่มีฝีมืออีกแห่งหนึ่งก็ได้แก่โรงเรียนเพาะช่าง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้โรงเรียนเพาะช่างทำของอันเป็นเครื่องถมสำหรับพระราชทานแก่พระมหากษัตริย์และคนสำคัญ

ในต่างประเทศ ส่วนการค้าเครื่องถมกับต่างประเทศในสมัยนั้น กล่าวได้ว่าไม่มีเลย ทั้งนี้เพราะการคมนาคมติดต่อกับต่างประเทศยังไม่กว้างขวาง ภายหลังที่ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยมาเป็นระบอบซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว ในกรุงเทพฯ ได้มีผู้ที่เป็นนักธุรกิจ และผู้เป็นช่างถม มีฝีมือ ล้วนแต่เป็นชาวนครศรีธรรมราช คือ “ทุกคนลูกแต่ศรีธรรมราชมา” รวมกัน ๕ - ๖ คน เข้าทำกิจการอุตสาหกรรมเครื่องถม ใช้ชื่อว่า “ไทยนคร” กิจการได้เจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับ โรงงานของไทยนครมีช่างฝีมือปฏิบัติการในการทำเครื่องเงินไทยนี้ประมาณ ๑๐๐ คน ในปัจจุบัน

ทางด้านนครศรีธรรมราชแหล่งกำเนิดของเครื่องถมไทย นอกจากจะมีการส่งเสริมโดยท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมิ จัดตั้งโรงเรียนช่างถมขึ้นในวัดท่าโพธิ์ดังที่กล่าวมาแล้ว ก็ได้มีพ่อค้าคบคิดของเมืองนครศรีธรรมราชช่วยกันส่งเสริมทางด้านการค้าเครื่องถมขึ้นอีกทางหนึ่ง ซึ่งมีอยู่หลายรายด้วยกันเท่าที่ข้าพเจ้าจำได้ว่า หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น นายคว้น รัตนาคินทร์ ได้เปิดร้านค้าเครื่องถมขึ้นอย่างใหญ่โตแห่งหนึ่ง และอีกแห่งหนึ่งใหญ่โตไม่แพ้แห่งแรกได้แก่ร้าน วี ล่าหั้น หรือวิโรจน์พานิช ของท่านขุนวิโรจน์รัตนการ ซึ่งนอกจากค้าขายเครื่องถมแล้ว ยังขายผ้ายกทองของนครศรีธรรมราชด้วย ท่านขุนวิโรจน์รัตนการ ยืนยันว่า “เครื่องถมในสมัยก่อนต้องตกอยู่ในอำนาจของผู้สูงศักดิ์ มาในสมัยนี้พวกเราได้รับความเสมอภาคแล้ว เครื่องถมจึงใช้กันได้ทั่วไป ถ้าท่านผู้ใดที่สนใจในเครื่องถม โปรดแสวงหาในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ท่านจึงจะได้เครื่องถมที่แท้จริง” นอกจากสองท่านที่กล่าวแล้ว ก็ยังมีผู้ประกอบการอุตสาหกรรมเครื่องถมรายเล็ก ๆ อยู่ตามบ้านอีกหลายราย ในปัจจุบันนี้ ร้านสุพจน์ ของคุณสุพจน์ ทิพยมงคล ซึ่งเป็นญาติกับท่านขุนวิโรจน์รัตนการ เป็นร้านที่ได้รับความนิยมเชื่อถือในการทำเครื่องถมจากชาวต่างประเทศมากและที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัชกาลปัจจุบันให้ทำเครื่องถมถวายเป็นประจำตลอดมา ทำนองเดียวกับร้านไทยนครในกรุงเทพฯ ข้างเจ้าจึงขอกล้าย้ายย่นไว้ ณ ที่นี้ว่า ร้านสุพจน์ แห่งนครศรีธรรมราชผู้หนึ่งเป็นผู้รักษาไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของชาวนครศรีธรรมราชในส่วนที่เกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมเครื่องถมนี้

ในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อมีการเสด็จประพาสนานาประเทศที่ดี ในการต้อนรับราชอาคันตุกะที่มาเฝ้าเสด็จในประเทศไทยก็ดี ของขวัญ ของกำนัลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ประมุขของประเทศหรือคนสำคัญของประเทศนั้น ๆ ตลอดจนราชอาคันตุกะต่าง ๆ นั้น ก็เป็นเครื่องเงินไทย คือเครื่องถม เครื่องถมตะทองแทบทั้งสิ้น เมื่อครั้งเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาครั้งหลังในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้เสด็จเยี่ยมโรงพยาบาลที่พระองค์ประสูติ ณ เมืองบอสตัน ก็ได้ทรงมอบหีบบุหรืถมทองแก่หมอวิตมอร์ นายแพทย์ผู้ดูแลการประสูติ และในโอกาสเดียวกันได้มอบตลับแป้งถมทองแก่นางพยาบาลทั้ง ๔ คน ที่ได้ร่วมในการถวายประสูติ และอภิบาลพระองค์ท่าน เครื่องถมจึงเป็นศิลปหัตถกรรมที่เชิดหน้าชูตาของชาติไทย เป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย นับแต่สมัยโบราณดลมาถึงปัจจุบันนี้

อันตรายที่สำคัญที่สุดของเครื่องถม

อันตรายที่สำคัญที่สุดของเครื่องถม หรืออุตสาหกรรมเครื่องถมนี้ก็คือ การไม่รักษาคุณภาพและศิลปะ ได้มีผู้ทำเครื่องถมออกขายในราคาถูก โดยใช้เงินที่ปันโลหะอื่นเป็นส่วนมาก และรูปภาพลวดลายต่าง ๆ ก็มิได้รักษาแบบแผนในทางศิลปะไว้ให้จริงจังงาม เอาแต่ความสำเร็จรวดเร็วและราคาถูกต่ำเป็นประมาณ แม้ว่าทางราชการจะได้ช่วยเหลือโดยออกกฎหมายสงวนอาชีพช่างถมไว้สำหรับเฉพาะคนไทย ในขั้นต้นก็ยังไม่สัมฤทธิ์ผลสมความมุ่งหมาย ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ศิลปหัตถกรรมเครื่องถมในกรุงเทพฯ โดยทั่วไปได้ตกต่ำลงอย่างหนัก จนช่างถมต้องเปลี่ยนอาชีพเป็นช่างทองหรือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เสียเกือบหมด การที่เครื่องถมตกต่ำหนักเช่นนี้ ทำให้ช่างถมมีฝีมือซึ่งมีพื้นเพเดิมเป็นชาวนครศรีธรรมราชร่วมกับช่างถมที่เรียนมาจากโรงเรียนเพาะช่างในสมัยก่อน

เครื่องราชูปโภค

รวมตัวกันขึ้น เพื่อก่อตั้งเป็นสมาคมเครื่องถมไทย มีวัตถุประสงค์ที่ธำรงไว้ซึ่งศิลปหัตถกรรมหมู่บ้านคูเมือง และก็ได้รับการส่งเสริมอุปถัมภ์จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมเป็นอย่างดี การก่อตั้งเป็นสมาคมเครื่องถมไทยได้สำเร็จในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ เพื่อให้สมาคมได้ควบคุมดูแลสงวนรักษาสีลปหัตถกรรมของชาติอันนี้ให้ดำเนินไปด้วยดี ตามวัตถุประสงค์ของสมาคม

ความพยายามของสมาคมเครื่องถมไทยประสบผลสำเร็จไปชั้นหนึ่ง โดยการขอรับรองให้ทางราชการควบคุมมาตรฐานเครื่องเงินไทย และทางราชการโดยกระทรวงพาณิชย์ได้ประกาศใช้บังคับซึ่งมาตรฐานเครื่องเงินไทย เมื่อ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น และราชการได้จัดตั้งสำนักงานมาตรฐานตรวจสอบสินค้าเครื่องเงินไทยขึ้น ทำการตรวจสอบมาตรฐานเครื่องเงินไทย เครื่องถม ก่อนที่จะอนุญาตให้พ่อค้าส่งออกส่งเครื่องเงิน เครื่องถมไปจำหน่ายในต่างประเทศ เป็นเหตุให้เครื่องเงินไทย เครื่องถมได้มาตรฐาน และได้รับความนิยมนอย่างมั่นคงจากต่างประเทศยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

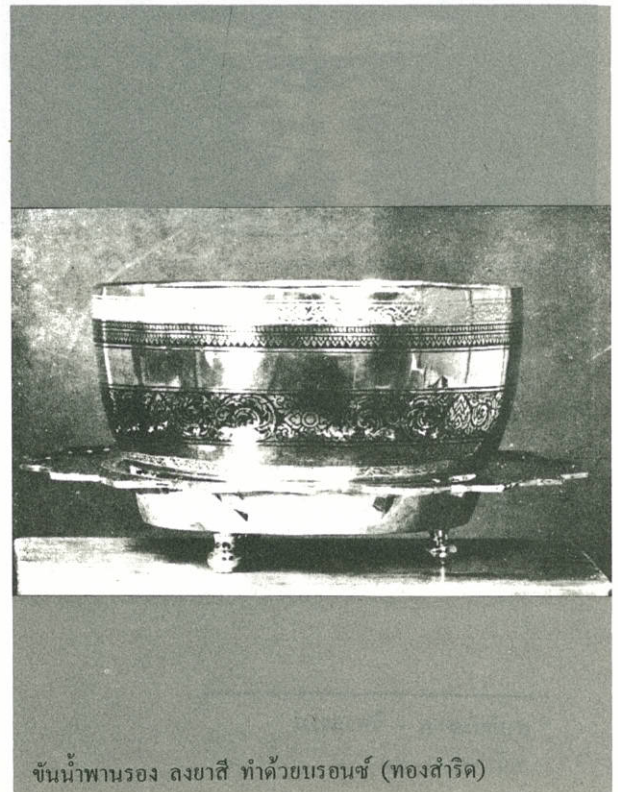
ความวิตกกังวลของช่างฉมไทยว่า เครื่องฉมจะตกต่ำนั้นสูญเสียความนิยมนั้นก็ยังมีอยู่ ทั้งนี้เพราะในสมัยปัจจุบันนี้ การคมนาคมสะดวกรวดเร็ว และประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในภาคตะวันออก มีชาวต่างประเทศเข้ามาท่องเที่ยวปีหนึ่ง ๆ มาก ๆ นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้ซื้อเครื่องฉมไทยติดไม้ติดมือไปเป็นอันมาก เครื่องฉมที่จำหน่ายในท้องตลาดเมืองไทยนั้นไม่ได้มีการควบคุมมาตรฐานอย่างเครื่องฉมที่ส่งออกไปจำหน่ายในต่างประเทศ และบัดนี้ก็ปรากฏว่าเครื่องฉมที่นักท่องเที่ยวยังซื้อติดไม้ติดมือไปนั้นเป็นเครื่องฉมที่ไม่ได้มาตรฐาน เรื่องนี้สมาคมเครื่องฉมได้เคยเสนอให้สำนักมาตรฐานสินค้า กระทรวงอุตสาหกรรมวางมาตรการควบคุมการผลิตเครื่องฉมหลายปีมาแล้ว แต่ยังไม่เป็นผลตามข้อเสนอขึ้นมาแต่ประการใด ได้มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสำนักมาตรฐานสินค้าของกระทรวงพาณิชย์กับสมาคมเครื่องฉมไทยเมื่อเร็ว ๆ นี้ เพื่อหามาตรการควบคุมเครื่องฉมที่จำหน่ายภายในประเทศให้ได้มาตรฐาน หากไม่วางมาตรการควบคุมแล้ว เครื่องฉมแล้วก็จะไล่เครื่องฉมดีออกไปจากตลาด ในที่สุดเครื่องฉมไทยก็จะประสบกับความตกต่ำอย่างที่เป็นมาแล้วในสมัยหนึ่ง สมาคมเครื่องฉมไทยจะให้ความพยายามอย่างที่สุดที่จะให้ทางราชการได้ควบคุมมาตรฐานเครื่องฉมที่จำหน่ายภายในประเทศนี้ต่อไป

ความวิตกกังวลประการหนึ่งก็คือ เกี่ยวกับจำนวนช่างฉมที่มีแต่ลดน้อยลง แม้จะมีการสอนวิชาช่างฉมอยู่ก็ตามในโรงเรียนที่สอนวิชาช่างฉมนี้ รับผู้จบ ม.ศ. ๓ เรียน ๓ ปี จบ ม.ศ. ๖ มีคุณวุฒิเทียบเท่า ม.ศ. ๕ ผู้เรียนอยู่สายสามัญต่าง ๆ ก็ศึกษาต่อไปในระดับอุดมศึกษาหรือเปลี่ยนแปลงแนวอาชีพไปทางอื่นไม่ได้ใช้วิชาช่างฉมที่ได้ศึกษาฝึกฝนมา เป็นการให้การศึกษาคือสูญเปล่ามาช้านาน แต่บัดนี้ทราบว่าได้เปิดรับผู้จบชั้นประถมศึกษาเข้าเรียนอีกระดับหนึ่ง คาดว่าชาติเราจะมีช่างฉมเป็นช่างประจำชาติสืบเนื่องกันต่อไป

การส่งเครื่องฉมออกไปจำหน่ายในต่างประเทศนั้น ต้องนับว่าห้างไทยนครเป็นรายแรกที่ทำการบุกเบิกตลาดเครื่องฉมในต่างประเทศทั้งในยุโรปและสหรัฐ-

อเมริกา ในปีหลัง ๆ นี้ได้มีจำนวนผู้ส่งออกมากขึ้น สถิติการส่งเครื่องฉมออกไปจำหน่ายในต่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีมูลค่าประมาณ ๑๕,๘๐๐,๐๐๐ บาท ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ต่ำลงเหลือประมาณ ๑๒,๕๐๐,๐๐๐ บาท ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ประมาณ ๑๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท ในระยะ ๒ - ๓ ปีหลังนี้ คือในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ มีมูลค่าประมาณ ๖๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท พ.ศ. ๒๕๐๕ ประมาณ ๑๑๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท เป็นน้ำหนักของเครื่องเงิน เครื่องฉม ๑๔,๓๓๕ กิโลกรัม และในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ มีมูลค่าประมาณ ๑๔๒,๒๔๒,๔๔๐ บาท เป็นจำนวนผู้ส่งออก ๖๘ ราย เป็นน้ำหนักเครื่องเงิน เครื่องฉม ๑๔,๖๘๐ กิโลกรัม ในจำนวนผู้ส่งออกที่จดทะเบียนสมาชิกไว้กับสมาคมเครื่องฉมไทย ๑๗๒ ราย

เครื่องฉมเป็นหัตถกรรมอันวิจิตรตระการ เป็นเครื่องสำแดงศิลปะและวัฒนธรรมของชาติไทยเป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย เป็นเครื่องเซ่นไหว้บูชาของชาติไทย ได้กำเนิดที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นปฐม ถิ่นนครเป็นโคตรของเครื่องฉม หากว่าเวลานี้วิชาเครื่องฉมจะแพร่หลายไปในถิ่นอื่นบ้าง ก็นับว่าเป็นหลานเหลนของเครื่อง

ขันน้ำพานรอง ลงยาสี ทำด้วยบรอนซ์ (ทองสำริด)

ฉนวนครศรีธรรมราช ฉะนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างที่สุดที่เราจะต้องสงวนรักษา และส่งเสริมเครื่องดนตรีไทย นี้ให้ถาวรวัฒนาอยู่ชั่วกาลปาวสาน สมเด็จพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่ได้มีแก่ข้าพเจ้าและสมาชิกสมาคมเครื่องดนตรีไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เมื่อได้เข้าเฝ้าละอองธุลีพระบาทว่า “จงรักษาศิลปหัตถกรรมอันนี้ของชาติไว้ให้ดี”

การบรรยายเรื่อง ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราชของข้าพเจ้ายุติลงเพียงแค่นี้และพร้อมกับการจบลง ข้าพเจ้าขออัญเชิญพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาสู่ที่ประชุมนี้อีกวาระหนึ่ง ดังต่อไปนี้.-

ขันทิ้งพร้อมทัพพี ทำด้วยเงินมาตรฐานลงยาฉนวนไทย

“การช่างนี้สำคัญอันพิเศษทุกประเทศนานาทั้งน้อยใหญ่ จึงยกย่องศิลปกรรมนั้นทั่วไป ศรีวิไลวิลาสดีเป็นศรีเมือง ใครดูถูกผู้ชำนาญในการช่าง ความคิดขวางเฉไฉไม่เข้าเรื่อง เหมือนคนบ้า คนโง่ไม่รู้เรื่อง จะพูดด้วยนั้นเปลืองซึ่งวาจา ควรไทยเราช่วยบำรุงวิชาช่าง เครื่องสำอางค์แบบไทยสโมสร ช่วยบำรุงช่างไทยให้ถาวร อย่าให้หย่อนกว่าเขาเราจะอาย อันของชาติไพรัชช่างจัดสรรค เป็นหลายอย่างต่างพรรณเข้ามาขาย เราต้องซื้อหลายหลากและมากมาย ต้องใช้ทรัพย์สุรุ่ยสุร่ายเป็นกำยกอง แม้พวกเราชาวไทยตั้งใจช่วย เอื้ออำนวยช่างไทยให้ทำของ ช่างคงใฝ่ใจผูกถูกทำนอง และทำของงามงามขึ้นตามกาล เราช่วยช่างเหมือนอย่างช่วยบ้านเมือง ให้ประเทศไทยอันไพศาล สมเป็นเมืองใหญ่โตมโหฬาร พอไม่อายเพื่อนบ้านจึงจะดี” ๑

๑ สามกษีเสวก - วิสาวกรรม